

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ЕМІГРАЦІЇ ПІСЛЯ РОКІВ АДАПТАЦІЇ ДО НОВИХ УМОВ

Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.033 Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська

КвР ФППм. 013206.01.04.00

Здобувачки 2 курсу групи ФППм-24-1 Алли ЄЛЬСЬКОЇ

Керівник – канд. пед. наук, доцент Інна ГОРЯЧОК

До захисту допускаю:

Завідувач кафедри
слов'янської філології

Наталія ТОРЧИНСЬКА

15.12.2025

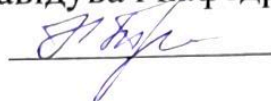
Дата

Хмельницький 2025

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.033 Слов'янські мови та літератури
Освітня програма	Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри слов'янської філології

 Наталія ТОРЧИНСЬКА

15 жовтня 2024 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
Єльської Алли Аркадіївни**

1. Тема роботи: **«Польська література в еміграції після років адаптації до нових умов».**

Керівник роботи – **Горячок Інна Владиславівна, кандидат педагогічних наук, доцент.**

Затверджено наказом ректора університету № 65 від 25 серпня 2025 року.

2. Термін подання студентом завершеної роботи – грудень 2025 року.

3. Вихідні дані до роботи. Актуальність роботи зумовлена значним впливом еміграційних хвиль на польську історію, культуру та національну ідентичність, зокрема літературу. Незважаючи на різні дослідження польської еміграційної літератури, ще немає узагальненого дослідження.

4. Зміст пояснювальної записки

- проаналізувати історичні та культурні передумови формування польської еміграційної літератури;

- визначити провідні теми й мотиви у творчості письменників-емігрантів (вигнання, адаптація, пошук дому, втрата й пам'ять);

- простежити трансформацію образу емігранта від покоління повоєнних авторів до сучасних письменників;

- розкрити поетику польської еміграційної літератури після періоду адаптації – її жанрові та стильові особливості;

- показати роль польських еміграційних осередків і видавництв у збереженні національної ідентичності за кордоном.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	ПРІЗВИЩЕ, ім'я та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	немає		

7. Дата видачі завдання – 15 жовтня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва розділу кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітка
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	вересень 2024 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	вересень 2024 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	вересень-листопад 2024 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	грудень 2024 – квітень 2025 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі у конференціях	січень-листопад 2025 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	квітень-вересень 2025 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	вересень-листопад 2025 року	
8.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	листопад 2025 року	
9.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	грудень 2025 року	
10.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	грудень 2025 року	

Здобувач

Керівник роботи

Алла ЕЛЬСЬКА

Інна ГОРЯЧОК

Анотація

Тема роботи: «Польська література в еміграції після років адаптації до нових умов».

Автор – А. Єльська.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Інна ГОРЯЧОК.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 75 сторінок, із них 72 сторінки основного тексту.

Робота містить 81 джерело посилання.

Ключові слова: польська література, еміграція, емігрант, польська еміграційна література, сучасна польська література.

Об'єктом дослідження є польська література еміграції ХХ-ХХІ століть як культурно-історичне явище. Предметом дослідження є тематичні, ідейні та поетичні особливості творів польських письменників-емігрантів після періоду адаптації до нових умов життя. Мета дослідження полягає у визначенні особливості розвитку польської літератури в еміграції після періоду адаптації до нових умов життя, а також простеженні еволюції тем вигнання, ідентичності та культурної пам'яті у творчості польських письменників ХХ–ХХІ століть.

Польська література еміграції пройшла тривалий шлях – від болю вигнання та ностальгії за батьківщиною до усвідомленої присутності у глобальному світі. Письменники різних поколінь, від Ч. Мілоша й Г. Герлінга-Грудзінського до А. Тушинської та О. Токарчук, довели, що література може бути формою духовного дому, який існує поза географічними межами.

Еміграційна традиція, пройшовши етап адаптації, трансформувалася у феномен відкритої європейської культури, що зберігає польську ідентичність, водночас збагачуючи її новими сенсами.

Проведене дослідження дало змогу простежити еволюцію польської еміграційної літератури від періоду вигнання до часу повної адаптації й інтеграції в нове культурне середовище. Аналіз літературного процесу показав, що еміграція для польських письменників була не лише географічним переміщенням, а передусім духовним випробуванням, яке зумовило новий тип мислення, нову естетику й розуміння національної ідентичності.

Автор _____

ЗМІСТ

Вступ.....	7
1. Історико-культурні передумови польської еміграційної літератури.....	12
1.1. Еміграційні хвилі в польській історії XX–XXI століть: соціальні та політичні чинники.....	12
1.2. Формування еміграційних літературних осередків: видавництва, журнали, культурні товариства.....	24
2. Тема адаптації в творчості польських письменників-емігрантів.....	36
2.1. Мотив вигнання, ностальгії та пошуку «нового дому» в літературі еміграції.....	36
2.2. Трансформація національної ідентичності та культурної пам’яті в умовах нового середовища.....	48
3. Польська еміграційна література після періоду адаптації: нові тенденції і поетика.....	55
3.1. Постеміграційне покоління: голоси авторів XXI століття.....	55
3.2. Взаємодія польської еміграційної літератури з багатокультурним європейським простором.....	61
Висновки.....	69
Перелік джерел посилання.....	72

ВСТУП

Польська література XX-XXI століть нерозривно пов'язана з досвідом еміграції – політичної, воєнної, духовної та культурної. Вигнання стало не лише історичним фактом, а й важливим чинником формування національної свідомості та літературної традиції.

Польська література в еміграції є важливим явищем, що відображає як соціально-політичні зміни, так і внутрішні пошуки ідентичності самих авторів. Друга половина XX століття стала періодом масштабних еміграційних рухів, які були зумовлені не лише економічними чи політичними причинами, але й культурними зрушеннями, що вплинули на творчу діяльність багатьох польських письменників. Вони опинилися в нових умовах, де їм доводилося адаптуватися до іншої мови, культури та суспільних норм.

Після Другої світової війни сотні польських письменників опинилися поза межами батьківщини – у Лондоні, Парижі, Римі, Нью-Йорку чи Торонто. Неможливість існування та творчості в тоталітарних суспільствах, збереження національної ідентичності та критика тоталітарних режимів змусили їх покинути Польщу. Вони створили унікальний культурний простір, де поєднували пам'ять про минуле з пошуком нової ідентичності.

Післявоєнна еміграція польських письменників була значним явищем, яке вплинуло на розвиток польської літератури. Письменники, що опинилися в еміграції після Другої світової війни, часто зверталися до тем історичної пам'яті, національної ідентичності та критики тоталітарних режимів. Вона принесла не лише фізичне переміщення, але й глибокі зміни в культурному та літературному контексті. Письменники-емігранти стикалися з викликами інтеграції в нові суспільства. Вони опинилися в нових умовах, де їм доводилося адаптуватися до іншої мови, культури та суспільних норм.

Цей період характеризується появою значних літературних творів, які відображають досвід вигнання, тугу за Батьківщиною та пошук нової

ідентичності. Видатні представники польської еміграційної літератури, такі як Ч. Мілош, В. Гомбрович, Г. Герлінг-Грудзінський, а також Ю. Чапський, один із засновників паризького журналу «Kultura», який став важливим центром польської еміграційної літератури та Є. Гедройць, його редактор і видавець, внесли вагомий вклад у світову літературну спадщину. Їхні твори не лише зберігають історичну пам'ять, але й критично осмислюють події та процеси, що відбувалися в Польщі та світі.

Багато творів еміграційної літератури зосереджуються на збереженні історичної пам'яті та національної ідентичності. Письменники часто критикували тоталітарні режими, які змусили їх покинути Батьківщину. Тема туги за втраченим домом є однією з центральних у багатьох творах. І разом з цим еміграційні письменники мали більше свободи у вираженні власних думок та поглядів у порівнянні з письменниками, що залишились в ПНР, що дозволяло їм критично осмислювати події в Польщі та світі не боячись переслідувань з боку влади. Твори часто створювалися під впливом європейських літературних традицій, що додавало їм особливого колориту.

Польську еміграційну літературу досліджували: Ю. Гарлінський («Literatura emigracyjna 1939–1989», 1994), А. Грабовський («Polska literatura emigracyjna», 2009), Г. Герлінг-Грудзінський («Dziennik pisany nosą», 1971–1998), А. Каужа («Poetyka migracji w literaturze polskiej po 1989 roku», 2019), Д. Колодзейчик «Transnational Polish Literature and Postcolonial Theory», 2018), Й. Космальська «Polish Migrant Literature in the UK and Ireland», 2016), Р. Криницький («Notatnik emigranta»), Є. Ярневич («Teksty Drugie та Przegląd Humanistyczny», «Migracyjność literatury polskiej», 2018) тощо.

У ХХІ столітті, після років адаптації до нових умов, еміграційна література перетворилася з літератури вигнання на літературу діалогу – між Польщею та світом, між національною і глобальною культурою. Саме тому осмислення еволюції польської літератури в еміграції має не лише історико-літературне, а й культурологічне значення.

Значний вплив еміграційних хвиль на польську культуру та національну ідентичність потребує ґрунтовного вивчення. Хоча окремі твори та письменники вже досліджені, досі немає єдиного, узагальненого аналізу, який би простежив всю еволюцію еміграційної прози: від періоду вигнання до її інтеграції в глобальний простір. Саме ця необхідність систематизації досвіду й зумовлює **актуальність теми** кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей розвитку польської літератури в еміграції після періоду адаптації до нових умов життя, а також простежити еволюцію тем вигнання, ідентичності та культурної пам'яті у творчості польських письменників ХХ–ХХІ століть.

Завданнями нашого дослідження є:

- проаналізувати історичні та культурні передумови формування польської еміграційної літератури;
- визначити провідні теми й мотиви у творчості письменників-емігрантів (вигнання, адаптація, пошук дому, втрата й пам'ять);
- простежити трансформацію образу емігранта від покоління повоєнних авторів до сучасних письменників;
- розкрити поетику польської еміграційної літератури після періоду адаптації – її жанрові та стильові особливості;
- показати роль польських еміграційних осередків і видавництв у збереженні національної ідентичності за кордоном.

Об'єктом дослідження є польська література еміграції ХХ-ХХІ століть як культурно-історичне явище.

Предмет дослідження – тематичні, ідейні та поетичні особливості творів польських письменників-емігрантів після періоду адаптації до нових умов життя.

Джерельною базою дослідження стали:

- 1) твори польської літератури, що відображають досвід вигнання, еміграції та трансформації ідентичності у ХХ–ХХІ століттях. Це твори таких

авторів як Ч. Мілош, В. Гомбрович, Г. Герлінг-Грудзінський, О. Токарчук, А. Стасюк, А. Тушинська, Е. Стахняк, Є. Піліх, Е. Курилюк.

2) історичні джерела: матеріали про соціально-політичний та культурний контекст Польщі ХХ–ХХІ століть, історію еміграційних хвиль, діяльність польських культурних та літературних організацій, історію видань еміграційної преси, архівні та документальні матеріали. Праці Я. Чапського, Є. Гедройця, політична публіцистика.

3) культурологічні дослідження: аналізи культурних особливостей, соціальних процесів та транснаціонального досвіду, що впливали на формування еміграційної літератури, дослідження ідентичності та пам'яті польської діаспори.

4) літературознавчі праці: монографії, статті, рецензії, словники, антології та наукові дослідження, присвячені польській еміграційній літературі ХХ–ХХІ століть; роботи, що аналізують стилістичні та риторичні особливості творів, роль еміграційних часописів, досвід вигнання та міграції в художніх текстах.

5) електронні ресурси: польські спеціалізовані платформи для аналізу літературних текстів та офіційні сайти, присвячені польській літературі.

У роботі застосовано історико-літературний, порівняльний, біографічний та культурологічний методи аналізу. Також використано елементи інтертекстуального аналізу, які допомагають виявити зв'язки між польською еміграційною літературою та європейським культурним контекстом.

Наукова новизна – у роботі вперше системно простежується розвиток польської еміграційної літератури у постадаптаційний період, коли тема вигнання поступається місцем темі діалогу культур, відкритості та ідентичності в русі. Аналіз дозволяє побачити, як еміграційна традиція інтегрується в сучасну європейську літературну парадигму.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що її результати доповнюють інформацію про історію польської літератури, а також і сучасну, сприяє подальшому дослідженню у галузі історичного та сучасного літературознавства.

Практичне значення роботи: дипломна робота представляє практичну цінність під час вивчення курсів сучасної польської літератури у вищій школі, історії польської літератури та теорії літератури, порівняльного літературознавства, у підготовці спецкурсів і спецсемініарів для студентів філологічних факультетів ЗВО, а також у подальших дослідженнях теми національної ідентичності в літературі еміграції.

Апробація дослідження. Окремі положення кваліфікаційної роботи заслуховувалися на:

- Всеукраїнській науковій конференції учнівської та студентської молоді «Актуальні питання сучасної філології та журналістики», 07 листопада 2024 року, м. Тернопіль із темою «Toponimiczne motywy w twórczości Czesława Miłosza na tle doświadczenia emigracji»;

- Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» 2 квітня 2025 року, м. Умань, з темою «Strategie retoryczne i cechy stylistyczne publicystyki emigracyjnej w czasopiśmie «Kultura»»;

- III Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Славістичні студії в сучасному філологічно-дидактичному просторі», 22 травня 2025 року, м. Хмельницький із темою «Polska literatura emigracyjna po II wojnie światowej w kontekście europejskiej myśli humanitarnej».

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, підрозділів, висновку та переліку джерел посилання. Загальна кількість сторінок – 76. Загальна кількість використаних джерел – 81.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЛЬСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Еміграційні хвилі в польській історії ХХ–ХХІ століть: соціальні та політичні чинники

Незважаючи на існування різних синонімів терміну «емігрант» – іммігрант, вигнанець, біженець, втікач – та різноманітних інтерпретацій цього явища, безперечно, що еміграція ніколи не була добровільною. В. Стефаник, перший дослідник еміграції в українській літературі, назвав її «і болем, і поезією», трагедією відірваності від рідного середовища, вкорінення в новому, незнайомому, а часто й ворожому культурному ґрунті [62, с. 25].

Міграція населення як соціальне явище, як за часів В. Стефаника, так і сьогодні, є надзвичайно потужним стимулом, що формує свідомість, модифікує світогляд та системи цінностей, і водночас фактором, що визначає художні світогляди [40, с. 33].

Із точки зору психології та психотерапії, еміграція розглядається як криза та екстремальна ситуація. Відчуття психологічного розщеплення, порушення національної та культурної самоідентифікації, відчуття емоційної та екзистенційної самотності, сумніви у власній самоцінності, хронічна психологічна напруга, втрата сенсу існування, відчуття «соціальної смерті» та розвиток «комплексу іноземця» – це лише деякі з психологічних проблем, з якими стикалися емігранти, починаючи з перших хвиль еміграції і до наших днів.

Емігрант – незалежно від причин еміграції – «це потенційно чутлива особистість, що піддається впливу всіляких стресових факторів, відчужена від середовища, і водночас більш мотивована до дії, ніж людина, яка живе в нормальних умовах, у відомій «зоні комфорту стабільності» [33, с. 15].

Емігрант як об'єкт художнього інтересу – тобто головний герой літературного твору – є ідеальним об'єктом для риторики та естетики літератури переломних періодів, особливо гігантського «тектонічного розлому», яким став рубіж XIX і XX століть для європейської культури. Ми пов'язуємо його з періодом раннього польського модернізму та «Молодої Польщі» [33, с. 15].

Еміграція – це глобальне явище, яке з історичних та політичних причин набуло особливого значення у слов'янських країнах, зокрема у Польщі. Еміграція зі слов'янських країн розпочалася у XIX столітті. Невелика еміграція з Болгарії, переважно до Румунії (Г. Раковський, Л. Каравелов, Х. Ботев), мала політичний характер. У 1877–1914 роках українці покидали Буковину та Закарпаття: це була економічна еміграція, переважно до США, Канади та Бразилії [40, с. 35].

Дослідження еміграції показують, що терміни «еміграція» та «емігрант» є семантично неоднозначними ні в політико-правовому, ні в екзистенційно-антропологічному, ні в емоційному аспектах. Різні терміни створюють семасіологічну проблему, оскільки залежно від конкретного розуміння цих понять визначення еміграції розширюється або звужується. У Польщі XIX століття використовувалися такі терміни, як «емігрант», «втікач», «вигнанець», «мандрівник», «паломник» та «іногородній». Сучасник А. Міцкевича, М. Накваський, писав: «Wyraz wychodziec lubo dotąd nie upowszechniony zdaje się być najwłaściwszym dla nas. Emigrant – wyraz cudzoziemski. Tułaczem jest ten, co wypędzony tuła się, nadto do wyrazu tego jest przywiązane znaczenie nieszlachetne. Pielgrzym wykazuje więcej religijne jak polityczne cele. A my wyszliśmy z Kraju dobrowolnie, bo nie chcemy znosić jarzma moskiewskiego» [34, с. 154] («Слово «виходець», хоча воно ще не широко вживається, здається нам найбільш доречним. «Емігрант» – це іноземне слово. «Мандрівник» – це той, хто, будучи вигнаним, мандрує, і більше того, цьому слову приділяється низьке значення. «Паломник» має більше релігійних, ніж

політичних цілей. А ми добровільно покинули країну, бо не хочемо терпіти московське ярмо»).

Термін «еміграція» став популярним у той час. Сьогодні починає використовуватися загальний термін «*homo emigrans*».

Поняття еміграції у польській культурі має особливе значення, оскільки протягом кількох століть воно визначало не лише політичну долю нації, але й формувало її духовний код. Польська історія XIX–XX століть позначена численними хвилями вигнання, спричиненими як політичними подіями, так і воєнними катастрофами. Для польських письменників еміграція стала не просто вимушеним переміщенням у просторі, а станом свідомості, способом збереження національної ідентичності у вигнанні [13, с. 45].

«Емігрантська література» – це термін, що стосується творів, створених поляками за кордоном, зокрема після 1945 року. Її поява була безпосередньо пов'язана з трагічними подіями Другої світової війни, які змусили багатьох письменників покинути Батьківщину. Історично це явище можна аналізувати у світлі політичних та соціальних криз, що змінювали обличчя Польщі та, власне, Європи в цілому [13, с. 45].

Польську еміграційну літературу досліджували, зокрема: Ю. Гарлінський, А. Грабовський, Г. Герлінг-Грудзінський, А. Каужа, Д. Колодзейчик, Й. Космальська, Р. Криницький, Є. Ярневич та інші.

Ю. Гарлінський та його співавтори у головному академічному довіднику із післявоєнної польської еміграційної літератури – «*Literatura emigracyjna 1939–1989*» узагальнили літературний процес польської еміграції за півстоліття – від воєнного періоду до кінця комуністичної епохи. Видання містить аналіз творчості Ч. Мілоша, М. Данієлевич, А. Бобковського, Г. Герлінга-Грудзінського [22, с. 10].

А. Грабовський створив одну з найповніших систематизацій поняття «*literatura emigracyjna*» у польській науці – «*Polska literatura emigracyjna*» (2009). Автор розглянув розвиток польської еміграційної

літератури після 1939 року, окреслив головні середовища (Лондон, Париж, Нью-Йорк), провідні теми (вигнання, національна ідентичність, ностальгія) та провів типологію емігрантських авторів – від політичних публіцистів до поетів «внутрішнього вигнання» [27, с. 13].

Г. Герлінг-Грудзінський поєднав документальність і філософське осмислення вигнання у праці «Dziennik pisany nosą» (1971–1998). У формі есеїв і щоденників аналізував феномен життя в еміграції, моральні дилеми вигнанця, роль культури й совісті письменника поза Батьківщиною.

А. Каужа зосередилася на поезії авторів, які живуть поза Польщею, аналізуючи мотиви мови, кордонів, повернення («Poetyka migracji w literaturze polskiej po 1989 roku», 2019). Дослідниця описала новий поетичний дискурс міграційного досвіду, що виріс із традиційної еміграційної теми [34, с.10].

Д. Колодзейчик («Transnational Polish Literature and Postcolonial Theory», 2018) поєднала постколоніальну теорію з аналізом польської еміграційної літератури і розглядає польське вигнання як «постколоніальний досвід» – із травмою втрати держави, вигнанням і залежністю від культур Заходу [36, с. 5].

Й. Космальська у «Polish Migrant Literature in the UK and Ireland» вивчає сучасну польську діаспору Британії та Ірландії після 2004 року як форму нового «еміграційного письма». Науковиця показує, як польські автори осмислюють міграцію, працю, мовну адаптацію та ностальгію. Це дослідження стало ключовим для розуміння постеміграційного покоління письменників [39, с. 4].

Р. Криницький у праці «Notatnik emigranta» рефлексував над темою «внутрішньої еміграції» митця в тоталітарному суспільстві, розширив поняття еміграції – від географічного до духовно-етичного виміру [49, с. 18].

Є. Ярневіч («Teksty Drugie та Przegląd Humanistyczny», «Migracyjność literatury polskiej», 2018) досліджує сучасну (постеміграційну) літературу після 1989 року, зокрема, тексти авторів, які мешкають за кордоном, але зберігають польську культурну ідентичність. Аналізує поняття «transnarodowość»

(транснаціональність) у контексті польської культури. Науковець поєднав класичну еміграційну проблематику з новими концепціями міграційної літератури [31, с. 4].

Г. Герлінг-Грудзінський писав про еміграцію як обов'язкову місію, продовження солдатського ставлення та моральної гідності 1939-1945 років. Для нього повоєнна політична еміграція була не біженцем, а гідним учасником наступного етапу Другої світової війни, метою якої було створення нового суспільного ладу в дусі західноєвропейської соціал-демократії, протистоячи загрозі радянського комунізму зі Сходу. Він очікував від письменників-емігрантів бойової позиції, участі в такому ідеологічному протистоянні, покладав на письменників-емігрантів обов'язок поглиблювати та розвивати європейську свідомість [30, с. 57].

З. Новаковський також висловлювався в моралізаторському дусі, з моралістичним пафосом. Моральні принципи емігранта заважали йому прийняти британське громадянство: «Наші шляхи вже розійшлися», він мав на увазі тих, хто прийняв британське громадянство, часто тримаючи це в таємниці. Вони втрачали, як він писав, громадянство першого сорту країни, до якої вони більше не бажали належати законно, і ставали громадянами другого сорту іншої країни. Він з гіркотою спостерігав за еволюцією, що відбувалася в еміграційному середовищі. Від «нації у вигнанні» під час війни, через «політичну еміграцію» одразу після її закінчення, до «економічної еміграції», де головною турботою є хліб, а ідеологічні справи стають «подібними до тих прапорів, що, ймовірно, посипані нафталіном, спочивають в Історичному інституті генерала Сікорського» [33, с. 45]. А «ідеологічний багаж», що ускладнював життя серед «ворожого настрою тубільців», перейняли професіонали, для яких їхня власна партія була їхньою приватною та ідеологічною батьківщиною; вони сперечалися, торгувалися, боролися за вигадані шати, не усвідомлюючи стану душі в еміграційних спільнотах, де ніхто про них не думав, але й нічого не знав.

Він жалкував про стан еміграції в таборах, гуртожитках та різних скупченнях, про які люди, які «борються за фіктивні портфелі», навіть не усвідомлюють. Там руйнується моральний дух, зникає відчуття спільності, відбувається розпад, атомізація та розпорошення по всьому світу. «Немає внутрішньої, об'єднуючої свідомості. Настав час для «жахливого занепаду та байдужості еміграції», чії скупчення, «забуті нами самими [...], зазнали процесу розпаду» [33, с. 54].

У Польщі еміграція після Листопадового повстання 1830 року була найбільшим міграційним рухом у Європі на той час. Через свій масштаб та роль вона отримала назву «велика еміграція». Тих, хто покинув Батьківщину після Січневого повстання 1863 року, називають «молодою еміграцією». Обидві були спричинені опором втраті незалежності, терором на розділених територіях, та репресіями проти повстанців. Еміграція після Другої світової війни, спричинена політичними причинами, називається Другою еміграцією (письменники Я. Лехонь, К. Вежинський, В. Гомбрович, Г. Герлінг-Грудзінський та Ю. Мацкевич). Серед тих, хто емігрував на Захід і, як тоді казали, обрав свободу, були Ч. Мілош, М. Гласко, А. Ват, С. Мрожек, Є. Косінський, Л. Тирманд та В. Одоєвський. 1968 рік був часом єврейської еміграції, яку також покинули письменники В. Вірпша, А. Слуцький та С. Вигодзький. Велика еміграція відбулася в епоху «Солідарності» (письменники С. Баранчак, А. Загаєвський та К. Брандис) [33, с. 60].

Після 1945 року польська емігрантська література розвивалася в умовах, зовсім відмінних від тих, у яких створювалася польська література. Емігранти були змушені розмірковувати над своєю ідентичністю та приналежністю, що часто призводило до тем, пов'язаних з тугою за батьківщиною, відчуженням та адаптацією до нових умов життя. Варто зазначити, що емігрантська література часто набуває форм, що відповідають культурним та соціальним особливостям країн перебування.

«Польська еміграція 1945 року» пережила велике розчарування, відчуття великої поразки, порівнянної з вересневою поразкою 1939 року, і навіть більшої, оскільки надія на повернення незалежної Польщі відходила в далеке та невизначене майбутнє. Духовні лідери еміграції зіткнулися з великим викликом. Вони самі глибоко переживали катастрофу, яка спіткала поляків, але їм довелося знайти в собі сили протистояти занепаду духу, сумнівам і навіть відчаю, що призводили до відчуття безпорадності та покірності перед обличчям несподіваної зради союзників, пліч-о-пліч з якими вони донедавна боролися [38, с. 78].

Перші великі хвилі польської еміграції припадають на ХІХ століття – період після поразки Листопадового повстання (1830–1831) і Січневого повстання (1863–1864). Тисячі поляків були змушені залишити батьківщину, опинившись у Франції, Італії, Великій Британії. Саме тоді сформувалося поняття «Wielka Emigracja» – «Велика еміграція», яка створила політичний і культурний центр польської нації за межами окупованої держави [38, с. 78].

У Парижі діяли видатні діячі культури – А. Міцкевич, Ю. Словацький, З. Красінський, які своєю творчістю утвердили ідею Польщі як духовної спільноти, навіть без державних кордонів. Еміграція ХІХ століття дала початок традиції сприймати вигнання як місію служіння нації, як духовну жертву за її свободу.

У ХХ столітті еміграція в багатьох слов'янських країнах була підживлена політичною ситуацією після Другої світової війни, а її причинами були перебування в радянському блоці та відмова прийняти соціалістичну реальність. У Чехословаччині словацька еміграція розпочалася ще в 1945 році, а чеська еміграція відбулася після комуністичного перевороту 1948 року. У 1968 році, після вторгнення військ Варшавського договору та придушення Празької весни, країну покинули сотні тисяч чехів, зокрема письменники М. Кундера, П. Когоут, Й. Шкворецький, Е. Кнежа та Л. Мначко. Спостерігалася масова українська еміграція до Канади та США. Еміграція з

Болгарії була меншою. Найвідомішим політичним емігрантом є Г. Марков. У 1970 роках країну покинули семіотики Ю. Крістева та Ц. Тодоров. Еміграція з Югославії була дуже невеликою [38, с. 84].

Після Другої світової війни (1939-1945) розпочалася друга, ще масштабніша хвиля польської еміграції. Її причинами стали встановлення комуністичного режиму, репресії проти інтелігенції, цензура, ідеологічний тиск. Багато письменників, які не погоджувалися з новими політичними умовами, залишили країну, створивши у Лондоні, Парижі, Римі та інших містах осередки польської незалежної культури.

Найвпливовішим серед них став паризький «Instytut Literacki», який з 1947 року видавав журнал «Kultura» – один із головних інтелектуальних центрів еміграційного життя. Саме довкола нього об'єдналися такі постаті, як Є. Гедройць, Ю. Чапський, Ч. Мілош, Г. Герлінг-Грудзінський, Є. Стемповський, В. Гомбрович. Вони заклали основи нової філософії вигнання, де головними темами стали відповідальність інтелігента, моральний вибір, проблема культури без батьківщини [5, с. 2].

Польська еміграція створила унікальний феномен – «Polska na obczyźnie» («Польща у вигнанні»), тобто символічну державу поза територією, але зі своєю культурою, літературою, видавництвами, пресою та освітніми установами.

Після закінчення Другої світової війни деякі письменники вирішили повернутися до Польщі. Серед них були Ю. Тувім, А. Слонімський та В. Броневський. Інші, не в змозі прийняти нову політичну систему Польщі, вирішили залишитися у вигнанні. У 1945 році письменники-емігранти заснували Асоціацію польських письменників за кордоном, головні центри якої знаходилися в Лондоні, Парижі та Нью-Йорку. Найбільшими польськими культурними та літературними журналами за кордоном були «Wiadomości», що видавався з 1946 по 1978 рік у Лондоні, його редагував М. Гридзевський, а

після його смерті – С. Коссовська, та щомісячник «Kultura», що видавався в Парижі з 1947 року, редактором якого був Є. Гедройць [11, с. 68].

У 1946 році в Італії Є. Гедройцем, який пізніше переїхав до Франції, було засновано Літературний інститут. Письменники, вже відомі в Польщі, колишні скамандрити, публікувалися у «Wiadomości». Вони прагнули культивувати польську культуру. Із часом «Wiadomości» дедалі більше протистояли політиці польської влади в Лондоні. «Культура» об'єднала навколо себе письменників, які по суті дебютували під час війни. В. Гомбрович та Ч. Мілош були безперечними знаменитостями, публікувалися в «Культурі». Г. Герлінг-Грудзінський, Ю. Чапський, М. Ванькович та А. Бобковський стали співробітниками Гедройця. «Культура» прагнула об'єднати польських емігрантів проти комуністичного режиму. До 1956 року в еміграції були опубліковані такі твори: Ч. Мілоша «Полонений розум» (1953), «Захоплення влади» (1953) та «Інший світ» Г. Герлінга-Грудзінського (1953) [11, с. 80].

Еміграція середини ХХ століття була зумовлена посиленням сталінських репресій, всеохопною цензурою та жорстким контролем над культурним життям. Багато митців та інтелектуалів, не приймаючи нову реальність, шукали можливості вільного самовираження за кордоном. До цієї хвилі належать такі визначні постаті, як Ч. Мілош (попросив політичного притулку у 1951 році) та В. Гомбрович (залишався в еміграції, живучи в Аргентині до 1963 року).

Їхня творчість цього періоду була глибоким осмисленням тоталітаризму, пошуком ідентичності та збереження незалежного голосу польської культури.

Політична «відлига» 1956 року викликала надії на зміни, однак швидке згорання реформ призвело до нової хвилі еміграції. Багато письменників, журналістів, діячів культури не бачили для себе місця у країні, де свобода слова залишалася обмеженою.

Яскравими представниками цієї хвилі стали М. Гласко, який залишив Польщу у 1958 році, розчарувавшись у системі, та Л. Тирманд, що покинув країну у 1965 році. Творчість М. Гласка увібрала в себе песимізм і відчай післявоєнного покоління, відображаючи долю митця, що опинився між двома світами. Л. Тирманд у США активно писав публіцистичні та художні твори, виступав із критикою комуністичної системи, а його творчість вирізнялася поєднанням польської ідентичності з американськими мотивами, а також глибоким осмисленням власної позиції між двома культурами [12, с. 88].

Еміграція періоду «Солідарності», що припадає на 1980-1989 роки, пов'язана з гострою політичною нестабільністю Польщі, зокрема з виникненням руху «Солідарність», жорсткою реакцією влади на опозиційні настрої та запровадженням воєнного стану в 1981 році. Репресії, цензура, неможливість вільно публікуватися та творити змусили багатьох діячів культури залишити країну. Ця хвиля мала вже інший характер: часто емігрували молодші письменники, журналісти, представники альтернативних мистецьких середовищ. Хоча частина з них повернулася після 1989 року, їхні твори стали важливим голосом «іншої Польщі» – вільної, критичної, відкритої до Заходу [11, с. 102].

Серед представників цієї хвилі – А. Загаєвський, один із провідних польських поетів сучасності, який оселився у Франції, а згодом у США. Його поезія поєднувала інтелектуальну глибину з елегійністю, відчуттям втрати батьківщини та намаганням осмислити досвід вигнання. Він, як і інші автори цієї хвилі, зберігав тісний зв'язок із польською культурою, не пориваючи з нею остаточно.

Одним із літературних періодичних видань початку 1990 років, що займалося просуванням літератури еміграційного походження або просто публікацією творів авторів, біографії яких включали еміграцію, був «Tygodnik Literacki», що видавався у 1990–1991 роках. Хоча цей періодичний журнал видавався лише близько дванадцяти місяців (його дві наступні «Мутації»,

«Потоп» (1991–1992) та «Przegląd Literacki» (1992–1993), видавалися недовго), йому вдалося зайняти чітке, формуюче громадське становище (у літературних та культурних колах) на періодичній сцені початку 1990 років. Хоча б завдяки широкому тематичному профілю, привабливому формату тижневика та, що найважливіше в контексті цих міркувань – регулярному розгляду польської емігрантської літератури, а також «постемігрантської» літератури, тобто літератури, створеної авторами, які живуть за кордоном, не змушені працювати за кордоном через політичні заборони чи обмеження у видавничій діяльності, і чия творчість не мала політичних наслідків. Це стосується, наприклад, необхідності функціонування поза офіційним, визнаним державою літературним обігом – цей тип творчої практики можна вважати елементом, що визначає статус емігрантської літератури в контексті польської літературної реальності до кінця 1980 років [53, с. 316].

Міграційні хвилі у польській літературі XXI століття – це складні наративи, що розглядають еміграцію та іміграцію з точки зору індивідуального досвіду, впливу глобалізації та культурних змін. Ця література досліджує питання ідентичності, культури та виклики адаптації до нового середовища.

Основні теми цього періоду, зокрема, досвід мігрантів, де описується, як поляки справляються з життям за кордоном, зокрема з питаннями, пов'язаними з роботою, освітою та побудовою стосунків; вплив на ідентичність – формування ідентичності в діаспорі, відчуття приналежності до двох культур та успадкування традицій; глобалізація та культура – вплив глобалізації на міграцію, а також зіткнення різних культур у Польщі та за кордоном; виклики та адаптація до нового середовища, пошуком свого місця в суспільстві та подоланням труднощів, таких як дискримінація [53, с. 316].

Міграційні хвилі в польській літературі XXI століття – це широка тема, яка охоплює багато аспектів життя мігрантів та їхніх сімей. Ця література

відображає складний досвід людей, які перетинають кордони, змінюючи їхнє життя та світ навколо них.

Емігрантська література функціонувала як альтернатива офіційній культурі Польщі періоду соціалізму, залишаючись простором вільної думки й моральної автономії.

У цьому середовищі слово набувало етичного виміру – воно ставало актом спротиву, засобом збереження історичної пам'яті, способом утримання духовного зв'язку з батьківщиною.

У той же час еміграція не була лише формою ізоляції. Вона відкривала шлях до міжкультурного діалогу, збагачувала польську літературу новими формами й естетиками. Письменники-емігранти активно взаємодіяли з європейськими інтелектуальними течіями, перекладали світову класику, писали іншими мовами. Таким чином, польська культура поступово інтернаціоналізувалася, зберігаючи водночас свою національну основу.

Дослідження літератури та письменницької творчості слов'янської еміграції найсильніше розвивалися в країнах, де еміграція була масовим явищем. У Польщі Велика еміграція, як і еміграція ХХ століття, завжди була важливим предметом дослідження для польських науковців: її історія, література, письменницька творчість, політична думка, культурне життя та періодичні видання мають власні монографії.

Отже, польська еміграція – це не лише політичний феномен, а насамперед культурний і духовний досвід нації, що зуміла зберегти власну ідентичність у вигнанні. Вона стала ґрунтом, на якому виросла польська еміграційна література ХХ століття – література, що поєднує ностальгію за втраченим домом, моральну рефлексію і прагнення до відкритості світу. Саме в цьому контексті варто розглядати подальшу еволюцію польської літератури після років адаптації до нових умов, коли досвід вигнання трансформується у досвід духовного діалогу культур.

1.2. Формування еміграційних літературних осередків: видавництва, журнали, культурні товариства

Польська література еміграції ХХ століття стала важливим явищем у духовному та культурному житті нації. Після Другої світової війни значна частина інтелігенції опинилася поза межами Польщі – у Великій Британії, Франції, Італії, США та Канаді. Еміграція була не лише вимушеним наслідком політичних подій, а й формою збереження свободи творчого висловлення в умовах комуністичної цензури. Саме тому за кордоном виникли численні літературні осередки — видавництва, журнали, культурні товариства, які об'єднували польських митців і ставали альтернативою офіційній культурі Польської Народної Республіки [28, с. 22]. Основними центрами польської еміграції в цей період стали Лондон, Париж, Буенос-Айрес, Єрусалим, Бразилія, а також в США – Нью-Йорк, Чикаго та Каліфорнія. Саме в цих місцях формувалися й розвивалися різноманітні ідейні, стилістичні й тематичні напрями польської еміграційної літератури, що значно відрізнялися від офіційної літератури, яка формувалася у Польщі під комуністичним режимом.

Лондон, як один із перших і найвпливовіших центрів польської еміграції після війни, відіграв надзвичайно важливу роль у збереженні та розвитку польської культури та літератури за кордоном. Тут із 1946 року виходило видання «Wiadomości Polskie», яке згодом було перейменоване просто на «Wiadomości». Редактором цього часопису став М. Гридзевський, який відіграв ключову роль у формуванні консервативної еміграційної думки. «Wiadomości» підтримували традиційні польські цінності, патріотичні ідеали та героїчні наративи, що було особливо актуальним серед поляків, які були змушені покинути свою Батьківщину через політичні репресії. Лондонський осередок також був важливим центром розвитку польської поезії, яка у період 1946-1950 років активно шукала нові форми художнього вираження, оминаючи радянський ідеологічний контроль [28, с. 25].

У місті активно функціонував «Зв'язок польських письменників на чужині» («Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie»), створений у 1945 році. Організація об'єднувала польських літераторів, які опинилися за кордоном внаслідок політичних і воєнних подій. Ця організація відіграла ключову роль у підтримці творчої діяльності, організації культурних заходів і координації видавничих проєктів. «Зв'язок» став платформою для збереження літературної традиції та поширення творів, що не могли бути опубліковані на території комуністичної Польщі. Вже у 1947 році ця організація ухвалила рішення не публікувати свої твори на території комуністичної Польщі, що свідчило про глибокий розрив між літературою на еміграції та офіційною культурою країни.

У Лондоні також працювали кілька важливих видавництв, які сприяли розвитку польської літератури і мистецтва на еміграції. Серед них особливо виділяються: «Ofisyna Poetów i Malarzy», яка спеціалізувалася на виданні поетичних збірок і мистецьких альбомів; видавництво «Veritas», що публікувало як художню, так і наукову літературу; а також «Kontra», яке також підтримувало літературну творчість та критичні публікації. Завдяки діяльності цих видавництв польські автори мали можливість продовжувати свою творчість, знаходити читачів і підтримувати зв'язок із культурною спадщиною [49, с. 41].

Одним із перших центрів незалежного польського книговидання стало лондонське видавництво «Veritas» (засноване 1947 року), що спеціалізувалося на релігійній, історичній та художній літературі. Видавництво підтримувало авторів, заборонених у Польщі, серед яких – Ч. Мілош, В. Андерс, М. Кунцевичова [49, с. 41].

Особливим культурним центром для польської діаспори в Лондоні став «Польський Осередок Соціально-Культурний» («Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny»), заснований польською громадою у Великобританії з ініціативи професора Романа Людвіка Вайди (1901–1974), що був його першим головою.

Цей осередок існує і зараз, а також залишається важливим місцем зустрічей, проведення культурних заходів, лекцій, виставок і творчих вечорів, які допомагають зберігати зв'язок з польською культурою та мовою для кількох поколінь поляків, що проживають у Великій Британії. Осередок також виконує функцію платформи для обговорення актуальних суспільних і культурних питань, підтримуючи живу та динамічну польську громаду у Лондоні.

Найвпливовішим еміграційним осередком став Літературний інститут у Парижі (Instytut Literacki w Paryżu), створений Є. Гедройцем у 1946 році, який вже у 1947 році переїхав до передмістя Maisons-Laffitte. Його діяльність охоплювала не лише книговидавництво, але й публіцистику, критику, а також підтримку незалежної думки. Його головним проєктом став щомісячник «Kultura», що відіграв важливу роль у формуванні політичної думки польської еміграції. «Kultura», став символом інтелектуальної свободи польської діаспори [23, с. 67].

Найближчими соратниками Є. Гедройця були Ю. Чапський, Густав Герлінг-Грудзінський, Зофія та Зигмунт Герц, а згодом і брат Єжи – Генрик. У 1954 році інститут отримав постійну штаб-квартиру. Після смерті Є. Гедройця Інститут не припинив існування. У 1999 році було створено Stowarzyszenie Instytut Literacki «Kultura», що нині опікується архівами, бібліотекою й інтелектуальною спадщиною редакції. Будинок у Maisons-Laffitte залишається символом незалежної польської думки в еміграції.

Завдяки «Kulturze» світ побачили ключові твори польської прози другої половини ХХ століття – «Inny świat» Г. Герлінга-Грудзінського, Ч. Мілоша, В. Гомбровича, Ю. Чапського та А. Бобковського. Ці тексти, заборонені в Польщі, циркулювали в емігрантських колах і стали духовним мостом між вільною думкою та поневоленою культурою [70, с. 53].

Важливими були й американські видавничі ініціативи, зокрема «Biblioteka Polska» у Нью-Йорку, яка з 1950 років видавала поетичні збірки, критичні огляди та наукові праці про польську літературу в діаспорі [49, с. 73].

Періодика стала одним із найпотужніших інструментів збереження єдності польської еміграційної спільноти. Серед найвідоміших журналів провідне місце займала «Kultura» (Париж, 1947–2000) – видання, яке виконувало роль інтелектуального центру польського еміграційного життя. На його сторінках публікувалися політичні есе, рецензії, художня проза, критика, а також переклади зарубіжних авторів [28, с. 58].

Журнал «Wiadomości» (Лондон, 1946–1981) продовжував традиції довоєнного часопису «Wiadomości Literackie». Його редагував М. Гржинський, який прагнув підтримати ідеали гуманізму, національної гідності та моральної відповідальності митця [49, с. 102].

Молодше покоління емігрантів об'єднувало видання «Kontynenty» (Лондон, 1958–1966), яке стало простором для нової естетики – менш патетичної, більш модерної. Тут друкувалися тексти М. Гласко, А. Бобковського, Б. Чаєвського, які формували новий тип оповіді – урбаністичний, іронічний, космополітичний [70, с. 89].

Еміграційна культура існувала не лише у видавничій чи періодичній формі, а й у вигляді культурних товариств. Так, Польський культурний інститут у Лондоні (Polish Cultural Institute), створений 1942 року, організовував літературні вечори, виставки та лекції, сприяючи інтеграції польських митців у західноєвропейське середовище [28, с. 61].

У Парижі діяв Клуб польської культури (Club de la Culture Polonaise), який став осередком спілкування митців і науковців, а також місцем презентації нових книжок. Водночас Польське наукове товариство за межами країни (Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie) підтримувало дослідження з історії польської еміграції, публікуючи праці з літературознавства й культурології [49, с. 115].

Ще одним знаковим осередком є Biblioteka Polska w Paryżu, заснована у 1838 році на острові Святого Людовика. Вона є однією з найстаріших еміграційних бібліотек, що відігравала роль не лише книжкового архіву, а й

культурної амбасаді. Тут зберігаються архіви видатних діячів, у тому числі А. Міцкевича, а також проводяться виставки й наукові події.

Париж став не лише містом притулку, а й духовною столицею польської культури в еміграції. На відміну від лондонського консерватизму, паризький осередок характеризувався прагненням модернізувати польську політичну і культурну реальність, а також активним залученням молодих ідейних авторів, які намагалися розширити тематичні межі та стилістичні можливості літератури. «Kultura» була відкритою платформою для публікації незалежних польських письменників, серед яких виділялися Ч. Мілош, В. Гомбрович та Г. Герлінг-Грудзінський – автори, чиї твори поєднували глибоку філософську рефлексію з гострою критикою політичних режимів, зокрема радянського комунізму. Важливо, що паризький осередок сприяв збереженню інтелектуального потенціалу польської культури, став майданчиком для розвитку ідейної боротьби за майбутнє країни [28, с. 78].

У Парижі було створено численні твори, які мали значний вплив на розвиток емігрантської літератури. У цьому контексті варто відзначити різноманітність стилів і тем, які досліджували автори. Париж став не лише місцем творчості, а й натхнення, і його вплив на польську емігрантську літературу був незаперечним.

Буенос-Айрес був домом для В. Гомбровича, одного з найвпливовіших і найоригінальніших польських письменників еміграції. Його перебування в Аргентині, а саме співпраця з футуристичним журналом «Aurora», сприяло формуванню особливої літературної атмосфери, де експериментальні форми і теми знаходили своє відображення. Творчість В. Гомбровича у цей період відзначалася глибоким дослідженням проблем ідентичності, екзистенціального відчуження, а також критикою традиційних форм польської культури. Його романи «Trans-Atlantyk» та «Pornografia» стали важливими творами, що розкривали кризу польської національної ідентичності в умовах

еміграції, задаючи нові напрямки у розвитку сучасної польської літератури [26, с. 4].

Єрусалим, хоч і менш відомий як літературний центр, набув особливого значення завдяки тому, що тут оселилася польська Армія Андерса після евакуації з СРСР. У цей період у Єрусалимі видавався часопис «W drodze», редактором якого був В. Вайнтрауб (Wiktor Weintraub). Цей осередок об'єднував письменників і культурних діячів, таких як Т. Терлецький (Tymon Terlecki) та Т. Парницький (Teodor Parnicki), який згодом переїхав до Мексики. Мексика, у свою чергу, стала ще одним важливим пунктом польської еміграції, де діяли власні культурні осередки, що зберігали польську літературну традицію далеко від Європи [28, с. 80].

Бразилія, хоча і не була найбільшим осередком, все ж мала значення для польської діаспори, оскільки тут проживала значна польська громада ще до війни. Відомо, що деякий час у Бразилії жив Ю. Тувім – видатний поет, що додає ваги цьому регіону як культурному центру польської еміграції. Польські письменники та інтелектуали, що перебували в Бразилії, підтримували зв'язки з іншими осередками, що сприяло збереженню і розвитку польської літератури та культури [13, с. 154].

Сполучені Штати Америки стали одним із найважливіших інтелектуальних та культурних центрів польської еміграції після війни. У Нью-Йорку розвивалися творчі проекти таких авторів, як Ю. Вітлін, Я. Лехонь та К. Вежинський. Важливу роль у підтримці польської літератури у США відігравало видавництво «Рій» («Roy Publishers»), яке систематично публікувало твори польських емігрантів і підтримувало їхню творчість. У Чикаго, де була численна польська громада, активно працювали польські газети, такі як «Профспілковий часопис» (Dziennik Związkowy) та культурні організації, які сприяли розвитку літературного життя, зокрема через організацію читань, конференцій та видавничу діяльність [31, с. 87].

Польський Римо-Католицький Союз Америки (*Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie w Ameryce*), одна з найстаріших і найбільших польських організацій, що займалася соціально-культурною підтримкою польської громади, організовувала заходи, допомагала емігрантам і підтримувала польську ідентичність. Ці організації були ключовими у підтримці польської громади в Чикаго, створювали умови для збереження мови, культури і підтримували тісний зв'язок з Батьківщиною. Вони також сприяли інтеграції поляків у американське суспільство, зберігаючи при цьому національну ідентичність. Каліфорнія стала важливим осередком для діяльності Ч. Мілоша, зокрема у Берклі, де він викладав і займався науковими дослідженнями, водночас продовжуючи активно творити. Його присутність у США мала значний вплив на формування інтелектуального ландшафту польської еміграції.

Польські еміграційні видавництва, журнали й товариства стали не лише носіями національної пам'яті, але й простором вільної інтелектуальної комунікації, незалежної від цензури. Вони виконували місію збереження духовної автономії польського слова, формуючи альтернативний культурний наратив, який після 1989 року повернувся до національного канону [45, с. 34].

Після Другої світової війни польська література в еміграції сформувала власний літературний канон, який відрізнявся від офіційної культури Польщі періоду соціалізму. Основною особливістю цієї літератури була сильна моральна та етична спрямованість, зосередженість на досвіді вигнання та збереженні національної ідентичності.

Провідні теми та мотиви:

1. Втрата Батьківщини та ностальгія. Основний мотив ранньої польської еміграційної літератури – сум за рідним краєм, відчуття фізичної та духовної розірваності. Прикладом може слугувати поезія і проза Ч. Мілоша («*Rodzinna Europa*» [47], «*Zniewolony umysł*» [48]), у якій відображається переживання

емігранта, який змушений жити поза Батьківщиною, зберігаючи моральну відповідальність за Польщу.

2. Моральна та духовна автономія митця. Письменники-емігранти усвідомлювали, що література за кордоном – це свобода слова та незалежність мислення. У творах Г. Герлінга-Грудзінського («Inny świat» [29]) зображується боротьба за людську гідність у радянських таборах, де кожен вибір стає моральним випробуванням.

3. Іронія та абсурд. У творах В. Гомбровича («Trans-Atlantyk» [26]) іронія стає засобом осмислення культурних стереотипів та абсурдності національних міфів. Автор показує, що адаптація до нового середовища – це не лише фізичний, а й інтелектуальний та культурний виклик.

4. Пам'ять та історичний досвід. Тема пам'яті відіграє ключову роль, оскільки література еміграції прагне зберегти історичний досвід народу, водночас створюючи платформу для моральної рефлексії. Приклади: щоденники, мемуари, публіцистика, в яких зафіксовано свідчення пережитих трагедій.

Літературні форми та стиль:

- переважають есеїстичні твори, мемуари, щоденники та поетична проза; прозові твори поєднують художнє відтворення та документальність;
- стиль ранньої еміграційної літератури вирізняється поєднанням особистого та історичного, художнього та філософського;
- автори активно використовують символіку, метафору та алегорію, щоб передати переживання втрати та прагнення духовного дому.

Рання польська література еміграції була спрямована на збереження національної ідентичності, відображення досвіду вигнання і моральної автономії митця. Основними темами залишалися втрата дому, туга за Батьківщиною, моральні випробування та боротьба за духовну свободу.

Польська емігрантська література охоплює багатьох значних постатей, які зробили свій внесок у її розвиток. Серед них особливої уваги заслуговують

В. Гомбрович, Ч. Мілош, Я. Лехонь, К. Вежинський та М. Кунцевичова. Кожен із цих авторів зробив свій унікальний внесок у літературний ландшафт емігрантської літератури, а їхні твори залишаються актуальними та натхненними.

Окрім В. Гомбровича, ключову роль у формуванні емігрантської літератури також відіграв Ч. Мілош, поет і лауреат Нобелівської премії. У своїх творах він часто досліджує теми туги за Батьківщиною, характерні для багатьох письменників, яким довелося боротися з досвідом життя у вигнанні. Варто зазначити різноманітність точок зору, які ці постаті представляють у своїх творах.

В. Гомбрович, один із найважливіших творців польської емігрантської літератури, привніс новий підхід до форми та змісту. Його твір «Фердидурке» досліджує теми молоді, ідентичності та міжособистісних стосунків, що робить його актуальним і сьогодні. Завдяки своєму унікальному підходу до оповіді В. Гомбрович вплинув на численних письменників як у Польщі, так і за кордоном [25, с. 4].

Його творчість часто аналізують у контексті її впливу на сучасну літературу. Як автор, В. Гомбрович не боявся суперечок, що робило його надзвичайно переконливою та натхненною фігурою. Його твори залишаються предметом досліджень та обговорень і донині, а його вплив на емігрантську літературу залишається неоціненним.

Ч. Мілош, один з найвидатніших польських поетів, також відіграв ключову роль в емігрантській літературі. Його поезія, сповнена роздумів про долю людства та його місце у світі, здобула світове визнання. Ч. Мілош, лауреат Нобелівської премії, став не лише символом польської поезії, а й голосом покоління, яке довелося боротися з досвідом війни та еміграції [21, с. 54].

Ч. Мілош часто звертався до тем, пов'язаних з тугою за Батьківщиною та пошуком сенсу перед обличчям важких переживань. Його творчість є

свідченням не лише його особистого досвіду, а й ширших культурних та соціальних явищ, що відбувалися в Польщі та в усьому світі. Емігрантська література Ч. Мілоша залишається актуальною для розуміння питань вибору, пам'яті та відповідальності в сучасній літературі.

Я. Лехонь та К. Вежинський – інші значні письменники, які зробили свій внесок у розвиток емігрантської літератури. У своїх творах обидва поети досліджували теми, пов'язані з ідентичністю, відчуженням та тугою за Польщею. Їхня творчість, багата на емоції та роздуми, залишається актуальною та надихаючою для сучасних читачів.

У своїх віршах К. Вежинський часто натякав на долю поляків у вигнанні, що робило його творчість співвідсною з досвідом багатьох читачів. Я. Лехонь, як поет та есеїст, також торкався теми еміграції, створюючи твори, що поєднують особистий досвід із ширшим соціальним контекстом. Своєю творчістю обидва письменники вплинули на розвиток емігрантської літератури, залишивши тривалий слід у польській культурі [56, с. 117].

Асоціація польських письменників за кордоном відіграла значну роль у просуванні емігрантської літератури та підтримці польських авторів у вигнанні. Ця організація, що об'єднує письменників, поетів та критиків, забезпечувала платформу для обміну ідеями та досвідом, що було надзвичайно важливим, враховуючи складні виклики, з якими стикалися польські автори.

Асоціація організовувала зустрічі, конференції та семінари, спрямовані на інтеграцію літературної спільноти. Ці заходи сприяли розвитку емігрантської літератури та збагачували її новими перспективами та стилями. Це дозволило польським письменникам представити свої твори ширшій аудиторії, що, своєю чергою, вплинуло на їх сприйняття вдома та за кордоном [56, с. 120].

Цей період визначив стиль і тематичні пріоритети, які вплинули на розвиток польської літератури у наступні десятиліття, включно з постадаптаційною і сучасною літературою еміграції.

Польська емігрантська література, як літературне явище, мала значний вплив на польську культуру та ідентичність у світовому контексті. Її літературна спадщина, сформована багатьма видатними письменниками, залишається актуальною та натхненною. Емігрантська література не лише документує досвід поляків, які живуть за кордоном, але й стає важливим елементом національної культури, пов'язуючи покоління та будуючи мости між різними світами.

Вплив польської емігрантської літератури на культуру незаперечний. Після 1989 року, після закінчення Холодної війни, її значення зросло, і багато емігрантів повернулися до Польщі, принісши з собою нові ідеї та перспективи. Емігрантська література стала частиною ширшого дискурсу про польську ідентичність, а її твори, багаті на емоції та роздуми, продовжують зворушувати та надихати сучасних читачів.

Польська еміграційна література виникла як відповідь на політичні катастрофи ХХ століття – насамперед Другу світову війну, комуністичний режим і примусову еміграцію інтелігенції. Письменники-емігранти не лише зберегли тяглість польської культурної традиції, а й створили власний духовний простір – «Польщу поза Польщею», у якому література виконувала роль моральної та культурної батьківщини. Завдяки таким осередкам, як «Kultura» (Париж) чи «Wiadomości» (Лондон), еміграційна спільнота змогла залишатися активною частиною європейського інтелектуального життя. Таким чином, історико-культурне підґрунтя польської еміграційної літератури визначається поєднанням національної пам'яті, прагнення свободи та моральної автономії митця.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ТЕМА АДАПТАЦІЇ В ТВОРЧОСТІ ПОЛЬСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ

2.1. Мотив вигнання, ностальгії та пошуку «нового дому» в літературі еміграції

Теми вигнання, ностальгії та пошуку «нового дому» у польській емігрантській літературі виражають втрату дому та батьківщини, а також спроби зберегти національну та культурну ідентичність. Вигнання часто зображується як болісний досвід, а ностальгія стає символом туги за ідеалізованим минулим, мовою та країною. Це впливає на пошук духовного самореалізації та дослідження ідентичності, як це видно у творах таких авторів, як Ч. Мілош та В. Гомбрович.

Адаптація польських письменників-емігрантів до нових умов життя була багатовимірним процесом, що включав психологічні, соціальні та культурні аспекти. Вигнання вимагало не лише фізичного перебування за кордоном, а й переосмислення власної ідентичності, способу життя, творчої діяльності та відносин із рідною культурою.

Перше завдання емігранта – подолання травми вигнання, відчуття втрати дому та соціальної приналежності. Письменники стикалися з самотністю, ізоляцією від рідного культурного середовища та необхідністю інтеграції в іншу мовну та соціальну реальність. Ч. Мілош у США переживав почуття культурного роздвоєння – з одного боку, необхідність писати польською мовою для діаспори, з іншого – інтегруватися у світову літературну спільноту англomовних країн [73, с. 87].

Для багатьох авторів адаптація супроводжувалася перевіркою моральних цінностей та пошуком власного голосу, який би водночас зберігав національні традиції.

Емігранти були змушені знайти своє місце у новому культурному середовищі, шукати контакти з місцевою інтелігенцією, видавництвами та культурними осередками.

Водночас літературна діяльність стала способом підтримки зв'язку з Польщею та збереження польської ідентичності.

Адаптація змінювала спосіб мислення письменника, стимулювала поєднання особистого досвіду з історичними подіями, пошук універсальних цінностей.

Змінювався образ емігранта: від вигнанця та ізольованої особистості до посередника між культурами, який здатен вести діалог із новим середовищем, не втрачаючи національної ідентичності.

Для кожної людини батьківщина – це найважливіше, найвища цінність. Література створює взірці патріотичних почуттів та належного ставлення до батьківщини. Патріотичні теми завжди були особливо актуальними для письменників у найважчі моменти життя країни, в часи війн, розділів та окупацій.

Ностальгія, також відома як смуток, – це почуття туги за землею дитинства. Політична ситуація змусила поляків покинути рідний дім. Слово «Сибір» вимовлялося з жахом і відчаєм, оскільки туди були заслані тисячі польських патріотів. Після падіння Листопадового повстання багато митців були змушені тікати на чужину. Вони мусіли провести більшу частину свого життя за кордоном.

Кожен поляк знає слова пана А. Міцкевича:

«Litwo! Ojczyzna moja! ty jesteś jak zdrowie.
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie» [44, с. 24].

Ці слова – його знамените урочисте звернення до батьківщини, пронизане нотками туги, виражає усвідомлення її цінності лише після втрати.

Уривок є прямим і урочистим зверненням до батьківщини, виражає смуток і тугу за її втратою. А. Міцкевич мусить покинути рідну землю, залишаючи собі лише спогади, які він описує. Його «Пан Тадеуш» (Pan Tadeusz) – це найповніший вираз ностальгії за ідеалізованою країною дитинства, де все найпрекрасніше, найкраще, особисте, а отже, найближче. Автор прагне повернутися до часів, коли Польща жила надією на повернення незалежності.

Адам Міцкевич був засланий до Росії, пізніше жив у Німеччині, Італії та Парижі. Ю. Словацький не бачив батьківщини з 1831 року. Ц. Норвід назавжди покинув Польщу у віці 21 року. Більшість емігрантів оселилася у Франції, і саме тут почалося політичне життя у вигнанні, зокрема Польське демократичне товариство та готель «Ламберт». Обидва ці політичні рухи об'єднали учасників Великої еміграції. Великі поети цієї епохи, такі як А. Міцкевич, Ю. Словацький та Ц. Норвід, відчували ностальгію, бо жили далеко від своєї країни.

А. Міцкевич, якому довелося втекти з країни, переживав сильне почуття ностальгії. Він походив з родини дрібної шляхти і рано втратив батька. Після навчання на літературному факультеті Вільнюського університету він викладав у повітовому училищі в Каунасі з 1818 по 1823 рік. Молодий Міцкевич долучився до діяльності руху філоматів та філаретів, і однією з вимог їхньої освітньої програми було дізнатися якомога більше про рідну країну з власного досвіду. А. Міцкевич, якому довелося втекти з країни, переживав сильне почуття ностальгії. Завдяки допомозі російських друзів він отримав паспорт і навесні 1829 року покинув Росію, після півтора року подорожей Європою оселився в Парижі. Під час заслання вглиб Росії А. Міцкевич подорожував до Криму. Захоплений надзвичайною красою природи і водночас тугою за втраченою батьківщиною, він пише серію сонетів під назвою «Кримські сонети» (Sonety krymskie). Усі ці твори об'єднані постаттю самотнього мандрівника, який подорожує країною достатку та краси [44, с. 24].

«Кримські сонети» – це збірка з 18 віршів, опублікована 1826 року. Вони намагаються описати враження та почуття, викликані у А. Міцкевича природою Криму. У них можна вловити ностальгію, яка є причиною неможливості повернутися на батьківщину.

Сонети слугують засобом вираження почуттів поета. А. Міцкевич зобразив емоційну ситуацію людини, що зіткнулася з природою та її силою. Переживання, викликані силою природи, є лише приводом для написання сповідей ліричного суб'єкта. Сонет «Акерманські степи» (Akermańskie stepy) – це поетичний образ Акермана. Степ – це сухий океан, візок ходить убрид, як човен, луки хвилясті – подорож нагадує плавання по безкрайньому морю:

«Kędy waż śliską piersią dotyka się zioła.

W takiej ciszy! –

tak ucho natężam ciekawie,

Że słyshałbym głos z Litwy. –

Jedźmy, nikt nie woła» [38, с. 268].

Туга. Поет напружує слух, аби почути голос із Литви.

І закінчує сумним: «Jedźmy nikt nie woła» [38, с. 268].

Це гірке твердження підкреслює самотність поета, згадуючи його нещасливе кохання до Марилі та сумну долю друзів. Мовчання з литовського боку означає байдужість, примирення зі своєю долею.

У сонеті «Буря» (Burza) ми зустрічаємо вигнанця, який зачарований неосяжністю та могутністю природи. На відміну від інших пасажирів, ліричний герой, поет-вигнанець, стоїть на палубі, відчуваючи повну байдужість до власної долі, оскільки втрата батьківщини вже позбавила його життя сенсу. Він єдиний не боїться смерті. У сонеті поет-паломник відчуває заздрість до своїх супутників, яким у небезпечній для життя бурі є з ким попрощатися, що є виразом подвійної самотності. Мандрівник, що сидить мовчки, не в змозі робити те, що роблять інші. Він думає, безмежно самотній,

не маючи поруч нікого близького. Можна здогадатися, що мандрівник переживає самотність [38, с. 272].

Плодом його безмежної туги за батьківщиною є твір «Пан Тадеуш», написаний у Парижі як «подорож думки та уяви» до світу, що зникав.

Не маючи змоги повернутися до Польщі, А. Міцкевич вирішує вирушити у подорож думки та уяви. Цей твір мав на меті наблизити його та інших емігрантів до світу, який вже зник з їхнього свідомості. «Пан Тадеуш» рясніє численними описами природи. Вони зустрічаються майже в кожній книзі. Природа антропоморфізована та персоніфікована. Описи природи служать ілюстраціями до майбутньої дії, створюючи настрій. Поряд із численними динамічними описами природи можна знайти статичні описи, наприклад, покликані затримати розгортання подій. До них належить опис заходу сонця, що передує поверненню групи Сопліцева з лісу:

«Słońce ostatnich kresów nieba dochodziło,
 Mniej silnie, ale szerzej niż we dnie świeciło,
 Całe zaczerwienione, jak zdrowe oblicze
 Gospodarza, gdy prace skończywszy rolnicze,
 Na spoczynek powraca. Już krąg promienisty
 Spuszcza się na wierzch boru i już pomrok mglisty,
 Napęlniając wierzchołki i gałęzie drzewa,
 Cały las wiąże w jedno i jakoby zlewa;
 I bór czernił się na kształt ogromnego gmachu,
 Słońce nad nim czerwone jak pożar na dachu» [44, с. 154].

Краса світу, його поетичність і казковість, його реалізм і драматизм – все це відображено в прекрасній мовній формі.

Епілог «Пана Тадеуша» – це завершальна частина літературного твору, зміст якої не пов'язаний із сюжетом. Атмосфера емігрантських сварок, взаємних звинувачень у відповідальності за поразку Листопадового повстання протиставлена прагненню автора повернутися до днів свого дитинства, коли

Польща жила надією на повернення незалежності. Епілог – це сповідь поета-вигнанця. Тривалий період полону та щоденна туга за батьківщиною провокують різноманітні конфлікти та сварки серед поляків за кордоном:

«Ale o krwi tej, co się świeżo lała,
 O łzach, którymi płynie Polska cała,
 O sławie, która jeszcze nie przebrzmiała!
 O nich pomylić – nie mieliśmy duszy.
 Bo naród bywa na takiej katuszy,
 Że kiedy zwróci wzrok ku jego męce,
 Nawet Odwaga załamuje ręce» [44, с. 10].

Із нетерпінням чекаючи вільної Польщі, емігранти повертаються до спогадів про своє дитинство, єдину щасливу землю для втікачів. Ліризм жалю, болісне тужіння за власною країною, яка була як здоров'я, за батьківщиною думки, становить один з мотивів його поетичної творчості. Щоб описати цінність своєї батьківщини, він використовував слова найвищого емоційного заряду:

«Kraj lat dzieciennych! On zawsze zostanie
 Święty i czysty, jak pierwsze kochanie,
 Nie zaburzony błędów przypomnieniem,
 Nie podkopany nadziei złudzeniem,
 Ani zmieniony wypadków strumieniem.
 W końcowym fragmencie Epilogu
 I zazdrościła młodzież wieszczów sławie, –
 Która tam dotąd brzmi w lasach i w polu,
 I którym droższy niż laur Kapitolu,
 Wianek rękami wieśniaczki osnuty,
 Z modrych bławatków i zielonej ruty» [44, с. 35].

Поет пише про свої мрії про те, щоб його твори досягли кожної польської домівки, нагорода, дорожча для нього, ніж лавр у Капітолії.

Ю. Словацький також наголошував на темі ностальгії. Його туга представлена простим, але глибоко красномовним чином у гімні «Сумно мені, Боже». Натхненням для цього вірша, ймовірно, стали лелеки, що летять, яких поет бачив під час плавання на Далекий Схід. Це дуже пряма лірика. Часи далекі для нього, і йому через це сумно. Словацький писав на заході сонця. Текст має благальний тон – прохання до Бога згадати про паломників. Спостереження за красою природи викликає сумні роздуми про власну нещасливу долю. Подорож корабля, а ще більше усвідомлення того, що цей корабель не пливе додому, пробуджує в Ю. Словацькому потребу довіритися. Поет відкриває свою душу Богові, бо тільки він може зрозуміти безмежність своєї туги за батьківщиною. Перш за все, важливим є видовище лелек – гніздо лелек, міграція лелек, повернення додому – до рідного гнізда [38, с. 178].

Ю. Словацький також пише про ностальгію у своєму творі «Гробниця Агамемнона» (Grób Agamemnona). Цей твір є значним у творчості поета, багатим на зміст. Коли поет опинився в античній пам'ятці в Мікенах, відомій як Гробниця Агамемнона, ця атмосфера спонукала його до низки важливих роздумів: питання поезії, таланту та натхнення, порівняння власної батьківщини з історією Греції та оцінка Польщі. Можливість увійти до гробниці стала натхненням та поштовхом до створення рефлексивного тексту, в якому він наголошує на прагненні справжньої мужності та жертви заради батьківщини, яке було замінено елементами сарматизму:

«O! Polsko! póki ty duszę anielską
 Będziesz więziła w czerepie rubasznym,
 Poty kat będzie rąbał twoje cielsko,
 Poty nie będzie twój miecz zemsty strasznym,
 Poty mieć będziesz hyjenę na sobie,
 I grób – i oczy otworzone w grobie».

Це породжує чергову хвилю ностальгії [38, с. 182].

Ще одним вагомим аргументом, що підтверджує мотив ностальгії, є «Моя пісня II» (Moja Piosnka II) Ц. Норвіда, яка відзначається мовною простотою і має пісенну та сповідальну структуру. Сумна доля поляка, який загинув на чужині, найкраще виражена саме у цьому вірші [51, с. 125].

Мандрівник у творі переноситься думками до рідного краю – краю незабутніх, чистих емоцій юності та найміцніших прихильностей. Літературний герой цього вірша є самотньою людиною, яка перебуває далеко від батьківщини та близьких. Мандрівник тужить за батьківщиною та ніжно згадує її образ із дитинства. Ностальгія та усвідомлення неможливості повернутися на батьківщину, таку дорогу серцю, змушують його, як і А. Міцкевича в «Пані Тадеуші», ідеалізувати цей край, де все є ідеальним і добрим. У пам'яті та уяві мандрівника його батьківщина постає як земля, що височіє над іншими своїми традиціями та багатовіковими цінностями. Люди тут живуть у гармонії з природою, є щирими, чесними та богобоязливими. Вони з повагою піднімають із землі найменшу крихту хліба, доглядають за гніздами лелек, що назавжди врзалися в ландшафт польської сільської місцевості, та вітають їх словами: «Bądź pochwalony!»

Неприйняття облуди і фальшу, з якими Норвід часто стикався у контактах з людьми, спрямовує його тугу до праведності та правдомовності, що, на його думку, притаманні мешканцям його рідних сторін:

«Niechęć do obłudy i fałszu, z którymi tyle razy stykał się
Norwid w kontaktach z ludźmi,
skłaniają go do tęsknoty za prawością,
prawdomównością cechującą mieszkańców
jego rodzinnych stron» [44, с. 35].

Урочистий вираз Ц. Норвіда у вірші «Bema pamięci żałobny rapsod» («Похоронна рапсодія пам'яті Бема») розкриває тугу багатьох поляків за історичним періодом, у якому народжувалися видатні особистості, які мали силу боротися та прагнути своїх ідеалів. Момент, коли процесія проходить

повз могилу генерала Бема, не зупиняючись, є символом суті віри та черпання надії з визначних історичних подій. Цей твір є виразом величезного прагнення до жертви людей, здатних надихнути інших на дії [51, с. 130].

Після поразки Листопадового повстання багато поляків були змушені шукати притулку за кордоном. Ці люди болісно відчували тугу за близькими, за своєю країною. Тугу за домівкою, родиною, батьківщиною.

Саме ця ідеалізація батьківщини, надмірний акцент на її чеснотах та достоїнствах, була дорога романтикам. Поети-романтики своїми творами давали нам усвідомити глибину їхнього почуття самотності та туги за домівкою.

На основі окремих прикладів можна зробити висновок, що еміграція постійно супроводжувала польську літературу. Несприятливий збіг політичних подій змусив поляків залишати країну на роки. Значним досягненням емігрантської літератури було збереження національної свідомості та захист польської справи в усьому світі. Дуже часто автори прирікали себе на це вигнання. Відмовившись від покори, насильства, терору, брехні та лицемірства, вони зберегли свою незалежність, але водночас обрали важку долю самотності, трагічного відчуження та ностальгії за еміграцією. Після третього поділу ми втратили Польщу. За короткий час поляки відчули у своїх серцях порожнечу та любов до батьківщини.

Ці образи відрізняються. Образ польської природи у «Пана Тадеуша» контрастує з молитвою ліричного суб'єкта, створеною в гімні «Сумно мені, Боже», яка зосереджена на емоційному стані головного героя. Буває також, що смуток і внутрішній конфлікт викликаються, як у творі Ц. Норвіда, різкими словами критики, що виражають прагнення до Польщі, шляхетності, праведності та честі. Усі ці погляди об'єднані глибокою любов'ю до батьківщини, яка випливає з внутрішнього болу та безсилля.

Треба пожертвувати всім заради батьківщини, підтримувати її та допомагати їй. Це обов'язок кожного патріота, навіть якщо таке ставлення

коштує власного життя. Дуже важливим твором, присвяченим питанням батьківщини, є «Мазурек Домбровського» (Mazurek Dąbrowskiego) Ю. Вибіцького [41, с. 92].

Пісня, написана наприкінці XVIII століття, висловлює переконання, що Польща існує, бо нація триває, хоча держави немає. Вона пройнята оптимізмом і вірою в успіх патріотичної місії, відродження батьківщини через подвиг солдата.

Ще один приклад – «Сієна» (List z Siena) Ч. Мілоша. Незважаючи на почуття щастя та миру, у пісню прокрадається ностальгія. Виявляється, автор емігрував через небезпеку. Він захоплюється красою Сієни, але вона нагадує йому про батьківщину. Він сумує за нею і обіцяє: «У доброму чи в злому, я буду з тобою» - це сильна, емоційна клятва, яка підтверджує нерозривний зв'язок ідентичності з батьківщиною, незважаючи на травматичний досвід. [41, с. 93].

Вірш А. Слонімського «Сумно мені, Боже» («Smutno mi, Boże») є посиленням на «Гімн» Ю. Словацького, а його назва – криптоцитата. Текст описує переживання поета, що повертається із заслання на батьківщину. Тут смуток виникає не через те, що він залишає улюблені місця, а через те, що повертається до них. Суб'єкт почувався в безпеці за межами Польщі, де ніхто не принижував його через єврейське походження. Головний герой переживає страждання, бо відчуває «палку любов» до батьківщини, від якої він не може і не хоче відмовитися [41, с. 95].

Вірші об'єднує одна спільна риса: любов до батьківщини, керована внутрішнім болем і безсиллям. Замість того, щоб повторювати магичні заклинання про любов до батьківщини, говорити про прихильність до неї та готовність до самопожертви, ми всі повинні відчувати відповідальність за майбутнє нашої країни. Ми повинні бути толерантними, щоб кожен з нас у Польщі почувався як удома, щоб не було кращих чи гірших людей.

С. Мрожек у п'єсі «Емігранти» (Emigranci) зображає головними героями п'єси АА та ХХ, які живуть у невизначеній західноєвропейській країні. АА – інтелектуал, який емігрує з політичних причин, а його товариш виїхав у пошуках роботи. Різниця в соціальному походженні чоловіків є джерелом конфлікту. Робітника звинувачують у рабському менталітеті, тоді як він сам намагається експлуатувати інтелектуала. У своїй роботі С. Мрожек зображує приниження, яке переживають польські біженці. Трагедія обох чоловіків полягає в їхній нездатності повернутися на батьківщину – або з фінансових причин, або з страху переслідувань [41, с. 103]. Також важливо, що інтелектуал відмовляється виконувати фізичну працю за кордоном, вважаючи, що це буде для нього ганьбою. У фіналі він виголошує монолог, у якому намагається вселити надію собі та своєму товаришеві, але робітник, сплячи, більше не слухає. Що станеться після пробудження головного героя, залишається великою невідомістю.

Таким чином, адаптація письменників-емігрантів була комплексним психологічним і культурним процесом, який впливав на особистість, творчість і сприйняття світу. Вона сприяла формуванню нового типу емігранта – інтелектуала-глобаліста, здатного зберегти польську ідентичність і водночас інтегруватися у культурне середовище інших країн.

Цей досвід став підґрунтям для подальшого розвитку польської літератури у постадаптаційний період, коли вигнання трансформується в діалог культур і духовну мобільність.

2.2. Трансформація національної ідентичності та культурної пам'яті в умовах нового середовища

Після періоду адаптації польські письменники-емігранти почали глибоко осмислювати власну ідентичність у нових культурних та соціальних умовах. Досвід вигнання та життя за кордоном сформував особливу

концепцію «домашності» (*dom utracony* – втрачений дім), яка поєднувала ностальгічну пам'ять про рідну країну із прагненням знайти внутрішній дім у слові, культурі та духовних цінностях.

Трансформація національної ідентичності та культурної пам'яті в новому середовищі передбачає зміну та переосмислення цих понять через міграцію, асиміляцію або взаємодію з іншою культурою. Нове середовище впливає на усталені символи, мову, традиції, історію, а також на відчуття приналежності та колективної ідентифікації. Цей процес може призвести до розвитку нової, гібридної ідентичності, яка поєднує елементи старої та нової культур, а також до напруженості між традиційною та новою спадщиною. Національна ідентичність, що спочатку формується усвідомленням походження, історії, символів та національної мови, у новому середовищі стає об'єктом переосмислення, а її значення може змінюватися залежно від нового досвіду [55, с. 65].

Культурна пам'ять відноситься до колективних спогадів та традицій, що передаються з покоління в покоління. У новому контексті вона може бути модифікована, а деякі елементи можуть бути забуті, тоді як інші набувають нових, відмінних значень.

Нове середовище створює нові орієнтири, які впливають на соціальні стосунки та відчуття приналежності. У цьому контексті існуючі норми та звичаї можуть бути оскаржені, а нові можуть бути прийняті.

Процес трансформації може бути болісним та конфліктним, оскільки передбачає відокремлення від попереднього середовища, мови та культури. Цей процес може призвести до втрати традиційних цінностей, а також до розвитку нових культурних форм та ідентичностей.

Емігранти часто розвивають нові форми ідентичності, які поєднують елементи їхньої національної культури з культурою країни поселення. Наприклад, вони можуть створювати двомовні громади, які зберігають національні традиції, але приймають нові звичаї.

У польській емігрантській літературі мотив дому зазвичай сприймається як втрачена батьківщина, символ туги, ідентичності та спогадів. Дім емігранта – це місце, яке неможливо знову відкрити, часто фізично зруйноване історією або сприймається як нереалістичне через чужу культуру. Емігранти відчують відчуття відчуження та безпритульності, оскільки їхній первісний дім, що символізує цілісність, розпався, і вони ніколи по-справжньому не відчують себе як вдома на новому місці [76, с. 35].

Для багатьох авторів «дім» перестав бути лише фізичним простором; він набув символічного та метафоричного значення. Концепт «dom utracony» (втрачений дім) відображає ностальгію та відчуття постійної відстані від батьківщини.

Мотив безпритульності в польській емігрантській літературі яскраво характеризується тугою, розчаруванням та пошуком ідентичності. Дім стає символом втраченої батьківщини, аркадського минулого, а в емігрантській літературі його іноді зображують як місце втрачених цінностей або притулок, до якого повертається душа, як у «Пані Тадеуші» А. Міцкевича чи «Доглядачі маяка» (Latarnik) Г. Сенкевича [44, с. 3].

Еміграція змушує шукати нову ідентичність на новому місці, але водночас повертається до дому, який служив основою ідентичності. У творі А. Міцкевича «Пан Тадеуш» дім – Сопліцево – є bastіоном польськості та традицій, а втрата цього дому символізує втрату цілої спільноти [44, с. 4].

Поема А. Міцкевича була написана як спроба створити легенду «золотого віку», поєднану з мотивом «країни дитячих років». Він мав на меті дати полякам, які перебувають під розділеним правлінням, можливість втекти в аркадське бачення своєї втраченої батьківщини, водночас створюючи міф, що надихає на її відбудову. Це слід пам'ятати, аналізуючи мотив будинку в «Пан Тадеуш» [44, с. 5].

Тема дому реалізується через бачення Сопліцева. Цей маєток має аркадські риси, його мешканці живуть у гармонії один з одним та

навколишньою природою. Він також служить осередком польськості, де культивуються давні традиції, а кожен куточок сповнений нагадуваннями про славу Речі Посполитої. Важливим елементом Сопліцева є самі мешканці – родина, яка може розраховувати один на одного в будь-який час і проводить свої дні разом, культивуючи вищезгадані благородні традиції.

Тому будинок у «Пані Тадеуші» є місцем, де передаються традиції, центром польськості. Він також служить платформою для сімейного життя, зміцненого узами любові та культури [44, с. 4].

Повість Г. Сенкевича «Доглядач маяка» – твір неординарний. Образ головного героя, людини, яку доля закидала в різні куточки світу, спонукає замислитися над життям, над місцем, де перебуваємо в даний момент, над людьми, які є з нами чи покинули нас, над нашою потребою побути на самоті на даному етапі життя [11, с. 89].

«Доглядач маяка» – це, перш за все, патріотизм і туга за батьківщиною в контексті долі емігрантів після Листопадового повстання.

Ця новела – це, перш за все, історія справжнього патріотизму. Поляк, що змушений покинути батьківщину, ніколи не перестає її любити. Хоча життя постійно приносить йому нові враження, він ніколи не забуває свого походження та батьківщини. Він здатний багато витримати, але має надію знову побачити Польщу.

«Доглядач маяка» – це також чудове психологічне дослідження людини, яка, незважаючи на постійні невдачі, завжди знаходить сили почати все спочатку. Він ніколи не здається.

Новела розкриває глибоку, часто болісну любов до країни, втрачену після падіння повстання, любов, яку не можливо забути навіть у вигнанні. Доля Скавінського є прикладом постійних подорожей і нещастя поляків, змушених покинути батьківщину. Незважаючи на те, що головний герой знайшов мир на острові, він переживає глибоку самотність, яка посилюється ізоляцією від зовнішнього світу.

Твір зображує бажання головного героя нарешті знайти постійне місце, де він зможе відпочити від минулих труднощів, символічно шукаючи місце для себе.

В еміграційній літературі дім часто стає метафорою втраченої батьківщини, країни, яка вже не є такою, якою була колись. Це стосується твору С. Жеромського «Навесні» (Przedwiośnie), де «скляні будинки» виявляються міфом, а справжня Польща – розчаруванням [75, с. 3].

«Навесні» С. Жеромського – це значний польський соціально-політичний роман 1925 року, який описує повернення Цезаря Барики до відродженої Польщі, країни, яка виявляється зовсім не тією утопією, про яку розповідав йому батько. У творі досліджуються теми революції, соціальних розбіжностей та бачення побудови нової держави, зображуючи розчарування головного героя реальністю, яка відрізняється від його власної уяви. Роман поділено на три частини: «Скляні будинки», «Золотарник» та «Східний вітер». Сюжет зосереджений на Цезарі Бариці, який прибуває до Польщі після революційних подій у Росії, де його батько уявляв собі Польщу, побудовану зі «скляних будинків». Після прибуття Цезар має зіткнутися з жорстокою соціальною та політичною реальністю [75, с. 5].

Герой твору розчаровується, коли виявляється, що відроджена Польща – це не рай, а країна, глибоко розділена соціально та бідна.

У романі представлено різні бачення майбутнього Польщі, від бачення «скляних будинків» до концепцій радикальних соціальних змін.

Багато емігрантів відчують сильну ностальгію за домівкою, яка рухає їхньою творчістю. Це видно в таких творах, як «Доглядач маяка» Г. Сенкевича, який описує ностальгію за батьківщиною, та в «Гімні» Ю. Словацького, де туга за батьківщиною є однією з головних тем [11, с. 89].

У деяких творах дім емігранта стає притулком, де культивуються спогади та традиції. «Доглядач маяка» Г. Сенкевича є прикладом того, як те,

що залишається після еміграції і все ще може бути збережено в серці, стає домівкою.

Ч. Мілош у творах «Долина Ісси» (Dolina Issy) і «Рідна Європа» (Rodzinna Europa) зображує дім як духовний простір пам'яті та моральної опори [48, с. 3].

Мотив дому є ключовим в обох творах, але він має різні значення: у творі «Долина Ісси» він символізує ідилічне, міфічне місце дитинства та втечу від зовнішнього світу, тоді як у творі «Рідна Європа» він стає точкою відліку для відчуття ідентичності, дому як вигнання та ностальгії за втраченою країною.

«Долина Ісси» зображує ідилічний дім, зокрема, дім бабусі й дідуся в долині Ісси, що є міфічною, безпечною гаванню, останнім притулком юного Томаша від хаосу Першої світової війни. У романі дім, особливо дворянські маєтки, – це втеча від історії та цивілізації, місце, де розгортається світ дитини. Це місце втраченої, первісної гармонії, яке дозволяє головному герою духовно та емоційно розвиватися [74, с. 27].

У «Рідній Європі» дім є як точка відліку, зокрема, дім і втрачена батьківщина стають ключовими елементами ідентичності, до яких ліричний суб'єкт не може повернутися; як вигнання з дому, відчуття відчуження та постійну тугу за втраченим місцем; як пам'ять, адже спогад про дім стає єдиною формою підтримки контакту з минулим, але він також викликає почуття жалю та меланхолії [48, с. 5].

Пам'ять як основа самоідентифікації, що стала ключовим ресурсом збереження національної та культурної польської ідентичності.

Література польської еміграції документує історичний досвід, поєднуючи особисті спогади з колективною пам'яттю.

Тема пам'яті в польській емігрантській літературі зосереджена на тузі за втраченою батьківщиною, збереженні польської національної ідентичності та побудові цієї ідентичності на основі спогадів, традицій та культури. Зазвичай це болісне повернення до минулого, що виявляє розрив між спогадами та

реальністю, і є ключовим інструментом у боротьбі за збереження польської ідентичності, незалежності та культурної спадщини за кордоном.

Ц. Норвід у своїй вірші «Моя пісня II» він зображує Польщу як ідеалізоване минуле, джерело одночасно радості та болю. Цей вірш показує, як спогади про Польщу – краєвиди, культура, традиції та цінності – стають джерелом одночасно радості та болю для емігранта, підкреслюючи дисонанс між сьогоденням та спогадами [51, с. 132].

«Доглядач маяка» Г. Сенкевича показує, як спогади можуть формувати особистість головного героя. Коли Скавінський отримує «Міцкевича», він починає згадувати свою батьківщину, створюючи у своїй свідомості образ її колишньої слави, який стає основою його ідентичності [11, с. 89].

«Дівчини з Вілька» Я. Івашкевича спогади слугують для порівняння минулого з теперішнім, повертаючись до садиби, де пройшла його юність, головний герой зіштовхує свої спогади з реальністю, переживаючи жорстоке розчарування та усвідомлюючи плин часу, який залишив свій слід на його житті та оточенні [51, с. 54].

Ч. Мілош у своїх творах він часто торкається болісних спогадів та необхідності збереження культурної спадщини.

Е. Ожешкова у романі «На Німані» (*Nad Niemnem*) відображає спогади про загиблих у повстанні є інструментом, який використовується для збереження пам'яті про близьких та національної свідомості.

Є. Стемповський порушує мотиви пошуку моральних основ культури, інтелектуальна Європа як спільний дім в есеї «Eseje dla Kassandra», де виокремлюється ідентичність не як коріння, а як постійний процес [63, с. 10].

Я. Легович у «Listy z Ameryki» (Листи з Америки) описує подвійну ідентичність, де зіставляє польські і американські цінності.

Письменники рефлексують над війною, репресіями та культурними змінами, надаючи пам'яті універсального, етичного значення.

У процесі адаптації з'являється поняття «внутрішньої батьківщини», де ідентичність зберігається у творчості та культурному діалозі.

Автори поступово переходять від теми втрати дому до теми пошуку внутрішнього дому, здатного об'єднати особисту ідентичність із культурним спадком.

О. Токарчук у «Вієгунан» демонструє, що внутрішній дім формується у подорожі та контакті з іншими культурами [65, с. 5].

А. Тушинська і Е. Стахняк відображають канадський досвід еміграції, де духовна батьківщина поєднує польські традиції із новими соціокультурними реаліями.

Таким чином, формування нової ідентичності в літературі польських емігрантів після адаптаційного періоду відбувається через пошук внутрішнього дому, усвідомлення пам'яті як основи національної ідентичності та створення духовної батьківщини.

Цей процес дозволяє письменникам інтегрувати досвід вигнання у власну творчість, формує нову естетику постеміграційної літератури та готує ґрунт для діалогу культур, характерного для наступного етапу розвитку польської літератури.

Для польських письменників-емігрантів адаптація стала не лише фізичним пристосуванням до нових умов, а й глибоким духовним і культурним процесом. Мотив вигнання поступово переходить у мотив пошуку дому в собі, у внутрішній еволюції людини, яка зберігає духовну цілісність попри втрату території. Пам'ять стала ключовим ресурсом збереження національної та культурної ідентичності. Література еміграції документує історичний досвід, поєднуючи особисті спогади з колективною пам'яттю, відображає боротьбу між ностальгією за втраченим світом і необхідністю інтеграції у нове середовище. Із часом письменники осмислюють національну ідентичність не як щось дане, а як відкритий, динамічний процес, що поєднує польське коріння з європейськими культурними впливами.

Таким чином, формування нової ідентичності в літературі польських емігрантів після адаптаційного періоду відбувається через пошук внутрішнього дому, усвідомлення пам'яті як основи національної ідентичності та створення духовної батьківщини. Цей процес дозволяє письменникам інтегрувати досвід вигнання у власну творчість, формує нову естетику постеміграційної літератури та готує ґрунт для діалогу культур, характерного для наступного етапу розвитку польської літератури.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ПОЛЬСЬКА ЕМІГРАЦІЙНА ЛІТЕРАТУРА ПІСЛЯ ПЕРІОДУ АДАПТАЦІЇ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПОЕТИКА

3.1. Постеміграційне покоління: голоси авторів ХХІ століття

Після періоду адаптації польська еміграційна література переживає якісну трансформацію. Письменники нового покоління вже не сприймають вигнання як травму чи стан постійної втрати, а розглядають його як умову для творчої мобільності та розвитку індивідуальної ідентичності в глобальному контексті. Ця література відрізняється відкритістю до інших культур, мов та традицій, зберігаючи водночас зв'язок із польською культурною спадщиною.

«Постеміграційне покоління» – це феномен повернення поляків з-за кордону до Польщі, явище, зумовлене численними факторами, зокрема досягненням фінансових цілей, бажанням повернутися до своїх сімей, зниженням вартості життя в Польщі або просто отриманням досвіду за кордоном, що дозволяє подальший професійний розвиток. В останні роки спостерігається зростання повернень, хоча це не єдина «хвиля» повернень, а радше «річка», що живиться різними групами. Варто зазначити, що це лише один бік медалі. Польща також спостерігає зростання іміграції з інших країн [55, с. 246].

У польській літературі ХХІ століття теми еміграції різноманітні, охоплюючи як економічну еміграцію з її перспективами кращого життя та щоденними викликами, так і політичну еміграцію, яка часто асоціюється з відчуттям вирваності, втрати ідентичності та туги за батьківщиною. Варто зазначити, що сучасні тексти також досліджують нові виміри еміграції, такі як культурна, технологічна та еміграція біженців, і відходять від романтичного, героїчного образу емігранта на користь більш складних та психологічних зображень.

Серед особливостей постеміграційного покоління у польській літературі варто виокремити, зокрема:

- центральними стають теми подорожі, переміщення, культурних контактів та глобальної ідентичності;
- еміграція перестає бути травматичним досвідом; вона стає середовищем для інтелектуального, духовного та творчого збагачення;
- письменники постеміграційного покоління поєднують особистий досвід із ширшою історичною та культурною перспективою, створюючи транскультурну літературу.

Головними літературними темами XXI століття постають:

- економічна еміграція – представлена як боротьба за краще майбутнє, що передбачає розлуку з родиною та труднощі життя за кордоном. Вона часто зосереджується на повсякденному досвіді, такому як робота, адаптація до нового середовища та спроби побудувати нове життя з нуля.
- політична еміграція – є продовженням традиції романтичної еміграції, а її теми зосереджені на відчутті вигнання, тузі за батьківщиною, втраченій свободі та національній ідентичності. Вона часто зображує долю емігрантів як трагічну, позначену відчуттям невдачі, відсутності перспектив та самотності.
- культурна/ідентична еміграція – сучасні тексти розглядають питання, пов'язані з кризою ідентичності, яка може виникнути внаслідок еміграції. Автори зосереджуються на міжкультурних відносинах, конфлікті цінностей та труднощах пошуку свого місця у світі.
- порівняльні теми: література XXI століття часто спирається на романтичну традицію, використовуючи мотиви, знайомі з XIX століття, такі як романтичний бунт та мандрівки. Водночас відбувається відхід від традиційного, героїчного образу емігранта на користь більш психологічних та складних його зображень.

Теми, пов'язані з еміграцією в літературі XXI століття:

- дім і сім'я: еміграція часто призводить до розриву з традиційним домом, що призводить до глибокого прагнення до родини;
- самотність: поет у вигнанні відчувається самотнім, позбавленим близьких та підтримки;
- минуцність: іноді еміграція призводить до втрати ідентичності, що призводить до відчуття занепаду та швидкоплинності;
- мандрівки: еміграцію можна сприймати як нескінченну подорож, повну труднощів та дилем.

Серед видатних представників еміграційної літератури ХХІ століття варто виокремити О. Токарчук. Її твори «Bieguni» (Бігуни) та «Księgi Jakubowe» (Книги Якова) демонструють філософію подорожі, розширення простору внутрішнього дому та сприйняття людини як носія багатокультурної ідентичності.

«Bieguni» (2007) – роман, за який О. Токарчук отримала Міжнародну Букерівську премію (2018). У творі зображено людину як мандрівника, який у постеміграційному світі втрачає прив'язаність до конкретного місця, але знаходить внутрішній дім у русі, у процесі пізнання. Роман, у якому тема постеміграційної мобільності розкрита через філософію руху та втечі від осілості [65, с. 5].

«Księgi Jakubowe» (2014) – історико-філософський роман, у якому авторка через історію єврейської секти Франка показує рух ідентичностей, духовне паломництво і зустріч культур Сходу та Заходу. Твір, що поєднує історію, релігію та ідентичність у контексті духовних мандрів і культурного діалогу [66, с. 3].

О. Токарчук символізує покоління, для якого поняття дому стало гнучким, духовним, відкритим. Вона не емігрантка в класичному сенсі, але її герої живуть у світі міграцій, транскультурності та безперервного руху, що є центральним мотивом постеміграційної літератури.

Письменник А. Стасюк порушує теми «емігранта у власній країні» та поетику дороги.

«Jadąc do Babadag» (Їдучи до Бабадаг)(2004) – подорожній есей про Східну Європу. Автор розмірковує над тим, як людина, подорожуючи периферіями, відкриває альтернативну Європу – поза центрами і метрополіями. Подорожній есей, у якому автор осмислює поняття периферійної Європи як метафори внутрішньої еміграції [61, с. 3].

«Fado» (Фадо)(2006) – збірка есеїв про пам'ять, втрату дому, ідентичність і подорож як стан душі. Збірка досліджує мотив дороги, пам'яті та пошуку ідентичності після вигнання [60, с. 5].

А. Стасюк представляє «новий тип емігранта» – мандрівника всередині Європи, який шукає сенс не у втечі, а у відкритті світу. Його творчість поєднує ностальгію постсоціалістичного простору з європейською свободою руху.

Еміграцію як простір пам'яті та діалогу культур відображає А. Тушинська. Серед основних творів еміграційної тематики варто уваги автобіографічний роман «Rodzinna historia lęku» (2005), у якому авторка досліджує польсько-єврейське коріння своєї родини, пам'ять Голокосту та життя між двома культурами (Польща – Канада). Автобіографічна проза, у якій тема еміграції розкрита через дослідження родинної пам'яті та ідентичності [69, с. 15].

«Narzeczona Schulza» (2015) – художній репортаж про Ю. Шелігу, кохану Бруно Шульца, і водночас про вигнання, забуття і повернення до втраченої культури. Документальний роман про любов, пам'ять і втрату культурного дому, що демонструє багатшаровість постеміграційної тематики [68, с. 10].

А. Тушинська представляє сучасну еміграцію, де головна тема – не втеча, а свідомий вибір подвійної належності. Її твори поєднують репортаж, документ і есе, створюючи простір пам'яті як духовного дому.

Досвід канадської еміграції переносить у літературу Е. Стахняк.

«The Winter Palace» (2012) – англомовний роман про Катерину II, написаний польською емігранткою в Канаді. Твір показує, як польський автор може осмислювати іншу історію Європи через власний досвід культурної адаптації. Роман польської емігрантки в Канаді, що символізує вихід польської літератури за мовні кордони [58, с. 5].

Е. Стахняк – це приклад письменниці, яка інтегрувалася у нову мовну та культурну систему, але продовжує втілювати польське бачення історії та моралі, що є суттю постеміграційної мобільності.

Інтелектуальну еміграцію порушують у своїй творчості Є. Піліх і Е. Курилюк.

Вартий уваги автобіографічний роман Е. Курилюк «Apoteoza kobiecości» (2009) про еміграційний досвід, який поєднує польський, єврейський та австрійський культурні коди. Автобіографічна проза, у якій через особисту історію показано досвід еміграції, травми та культурної відкритості [42, с. 3].

«Mocnym Aniołem» (2000) – сатиричне осмислення ідентичності після травматичного досвіду, що демонструє вихід за межі традиційного поняття еміграції. Роман, що репрезентує інтелектуальну еміграцію у формі духовного та морального блукання в сучасному світі [52, с. 5].

Теоретичне джерело, яке допомагає інтерпретувати постеміграційні тексти через категорію «досвіду» та «мобільності» описує Р. Нич у «Poetyka doświadczenia» [51, с. 3].

Наукове дослідження, присвячене розвитку польської літератури еміграції та її постеміграційних трансформацій дослідив В. Болецький у «Polska literatura emigracyjna XX wieku» [12, с. 1].

Автори представляють «інтелектуальну еміграцію» – рух не фізичний, а в культурних, етичних і мовних вимірах, де головною темою є духовна свобода.

Постеміграційне покоління польських письменників демонструє еволюцію від досвіду вигнання до усвідомленої культурної мобільності.

У їхніх творах еміграція перестає бути лише історичною травмою – вона стає джерелом творчої сили, мультикультурного діалогу та філософії відкритості.

Творчість О. Токарчук, А. Стасюка, А. Тушинської чи Е. Стахняк формує новий тип письменника – глобального поляка, який зберігає свою культурну сутність, інтегруючись у світовий літературний простір.

А. Тушинська та Е. Стахняк – канадська еміграція, де польська традиція поєднується з новими соціокультурними умовами; творчість досліджує конфлікти і взаємозбагачення культур.

А. Стасюк – подорожі Східною Європою стають метафорою духовного пошуку та міжкультурного діалогу («Jadąc do Babadag») [61, с. 3].

Серед нових тенденції у постеміграційній літературі варто виокремити:

– відхід від теми болю вигнання на користь екзистенційних, етичних та глобальних проблем;

– зростає значення поетики подорожі, міжкультурного спілкування та духовної мобільності;

– літературні герої перестають бути «емігрантами-вигнанцями»; вони стають посередниками культур, здатними зберігати національну пам'ять і водночас відкриватися світу;

– у творах постеміграційного покоління наявні ознаки транскультурності: змішання мов, стилів та культурних кодів.

Постеміграційне покоління польських письменників демонструє, що досвід вигнання може стати ресурсом культурної мобільності та творчої свободи. Література цього періоду поєднує польську традицію з глобальними культурними впливами, формуючи нову концепцію польської ідентичності, яка існує поза межами державної території і відповідає викликам сучасного культурного простору.

3.2. Взаємодія польської еміграційної літератури з багатокультурним європейським простором

Польська еміграційна література – це не лише реакція на історичні травми чи політичні вигнання, а й важливий елемент європейського культурного діалогу, що об'єднує досвід вигнання, пам'яті, втрати дому та пошуку нової ідентичності. Її розвиток у ХХ-ХХІ століттях засвідчив, що польські письменники еміграції стали посередниками між національною культурою та світовою літературою, інтегруючи польський досвід у ширший європейський контекст.

Постеміграційна література польських авторів не лише зберігає національні традиції, а й активно взаємодіє з іншими європейськими культурами, стаючи учасником ширшого культурного та літературного діалогу. Цей підхід дозволяє польській літературі залишатися актуальною, інтегруватися у європейський культурний простір і розширювати межі національної ідентичності.

Після Другої світової війни польські митці опинилися в інтелектуальних центрах Заходу – Парижі, Лондоні, Римі, Брюсселі. Саме тут сформувалися спільноти, які стали духовними мостами між Сходом і Заходом Європи. Найвідомішим серед них був «Instytut Literacki» у Парижі, заснований Є. Гедройцем у 1946 р., який видавав журнал «Kultura» [5, с. 2].

Цей осередок об'єднав таких письменників, як Ч. Мілош, Г. Герлінг-Грудзінський, Є. Стемповський, В. Гомбрович, і став центром польсько-європейського інтелектуального діалогу.

Як зазначав Є. Гедройць – «prawdziwa Polska istnieje tam, gdzie żyje jej kultura» («справжня Польща існує там, де живе її культура») [23, с. 35].

Польська еміграційна література перетворилася на альтернативну форму національної державності – культурну спільноту, що зберігала ідею свободи та духовного гуманізму.

Письменники еміграції активно вступали в полілог із філософією, модернізмом, екзистенціалізмом і постколоніальною думкою.

Ч. Мілош у своїй поезії та есеїстиці («Zniewolony umysł», 1953 [47, с. 2]; «Ziemia Ulro», 1977 [46, с. 2]) осмислював духовну кризу Європи після тоталітарних катастроф, поєднуючи польський досвід вигнання з європейською критикою модерності: «Europa utraciła wiarę w sens, a my, wygnañcy, nosimy w sobie pamięć o utraczonej całości» (Milesz, «Ziemia Ulro», 1977) [46, с. 27].

Г. Герлінг-Грудзінський у книзі «Inny świat» (1951) поєднав польську пам'ять про ГУЛАГ із західноєвропейською етикою свободи та християнським гуманізмом. Порушує тему моральної вартості виживання, духовної гідності людини в тоталітарному світі, досвіду Сходу в очах Заходу [29, с. 5].

Його творчість стала важливою складовою європейської літератури свідчення, що включає імена Прімо Леві, Жоржа Семпруна, Віктора Франкла.

У «Іншому світі» Г. Герлінг-Грудзінський не лише документує жахи тоталітаризму, але й веде етичний діалог із європейською совістю, розмірковуючи над вартістю людської гідності в умовах дегуманізації [29, с. 5].

Особливе місце посідає В. Гомбрович, який, емігрувавши до Аргентини, створив твори («Trans-Atlantyk», 1953 [25, с. 1]; «Dziennik», 1957–1969 [25, с. 1]), у яких полемізував із польською традицією шляхетності та європейським снобізмом, формуючи нову іронічну модель інтелектуала-мандрівника. Перебуваючи в Аргентині, В. Гомбрович дистанціюється від польського патріотизму і формує космополітичну іронічну оптику – як спосіб долання травми вигнання.

В. Гомбрович не лише «західний» модерніст, але й аналітик європейського культурного комплексу, який намагався звільнити літературу від національних шаблонів.

З іншого боку, європейський контекст збагачувався польською духовністю. Література еміграції вносила до нього моральний вимір, що виростав із досвіду боротьби за свободу.

Так, есеїстика Є. Стемповського («Eseje dla Kassandry», 1961) наголошувала на відповідальності інтелектуала перед історією, що стало основою етичного дискурсу європейської гуманітарної думки [63, с. 5].

Після падіння комунізму і відкриття кордонів Польщі у 1990 роках поняття еміграційна література зазнало суттєвих змін. Сучасні автори, які живуть за межами країни, не обов'язково переживають еміграцію як вигнання чи травму. Навпаки – вони осмислюють її як простір діалогу, культурного збагачення і відкритої ідентичності.

Польська література ХХІ століття вписується у європейський контекст через мандрівку, полілінгвізм, інтеркультурність і досвід пам'яті.

У ХХІ столітті традиція культурного посередництва триває в творчості О. Токарчук, А. Стасюка, А. Тушинської. Їхня проза і есеї поєднують польську історичну чутливість із європейським космополітизмом.

О. Токарчук у романі «Wieguni» (2007) розкриває тему руху як екзистенційного стану людини, споріднену з ідеями європейського постмодернізму (П. Гандке, У. Еко). Ідея твору – сучасна Європа як простір постійної міграції, де людська ідентичність є плинною, але водночас глибоко духовною. О. Токарчук репрезентує новий тип «постеміграційного» письма, у якому Польща існує як частина ширшої європейської культури [65, с. 7].

Роман-есе про людей, які постійно рухаються – в дорозі, між країнами, культурами, мовами. Герої не мають «дому», але завдяки подорожам знаходять внутрішню свободу: «Nie ma jednego świata, jest wiele światów, które stykają się w człowieku w drodze» («Немає одного світу – є багато світів, які зустрічаються в людині, що перебуває в дорозі») [65, с. 48].

А. Стасюк у «Jadąc do Babadag» (2004) створює образ «Східної Європи як простору пам'яті», вступаючи в діалог з німецькою, угорською та

румунською літературними традиціями. Письменниця зображує пошук ідентичності у Центрально-Східній Європі після зникнення політичних кордонів, єдність і водночас розмаїття культур Балкан і Східної Європи як «іншої Європи» [61, с. 4].

«Jadąc do Babadag» – це мандрівні нотатки, у яких автор описує країни колишнього соцтабору – Польщу, Румунію, Албанію, Україну – як простір, де межі між «Сходом» і «Заходом» зникають: «Na wschód od Wiednia Europa traci kontury, staje się snem, który trudno opisać» («На схід від Відня Європа втрачає свої контури, стає сном, який важко описати») [61, с. 98].

Автобіографічний роман «Rodzinna historia lęku» А. Тушинської розповідь, що відображає пам'ять про Голокост і проблему ідентичності у міжкультурному просторі післявоєнної Європи. Це особиста історія як відображення колективної травми – література як спосіб примирення культурної пам'яті [69, с. 4].

Авторка досліджує історію своєї родини – єврейської та польської: «Jestem Polką i Żydówką. Mówię po polsku, ale w środku słyszę język, którego nie znam» («Я полька і єврейка. Говорю польською, але всередині чую мову, якої не знаю») [69, с. 26].

«The Winter Palace» Е. Стахняк – це історичний роман про Катерину II, написаний польською емігранткою в Канаді. Авторка через польську служницю Варвару Шевельову показує імперію як багатокультурний мозаїчний світ: «To serve the empress was to live in many languages, to change masks faster than thoughts» («Служити імператриці – означало жити багатьма мовами, міняти маски швидше, ніж думки»). Письменниця втілює ідею долі особистості між двома світами – Сходом і Заходом, під владою історії [59, с. 67].

Сучасна іронічну інтерпретацію досвіду еміграції висвітлив Я. Рудницький у «Trzy razy tak!». Твір висвітлює ідею, що у глобалізованому світі межі між «своїм» та «чужим» стираються. Еміграція

розглядається не як географічна трагедія чи політичне вигнання, а як стан свідомості та гра ідентичностей. [54, с. 3].

Я. Рудницький, який живе між Гамбургом і Варшавою, поєднує сатиру з філософією. Його тексти демонструють еміграцію як стан свідомості – а не географію: «W Niemczech jestem Polakiem, w Polsce Niemcem, w samolocie – sobą» («У Німеччині я поляк, у Польщі німець, у літаку – собою») [54, с. 79].

Формування нової культурної ідентичності після еміграції та комунізму показує Й. Батор у «Piaskowa Góra». Ідея твору полягає у тому, аби показати минуле і теперішнє Польщі, які співіснують у жіночому досвіді як мозаїка пам'яті: «Europa zaczyna się w kuchni, gdzie kobiety mieszają smaki dawnych i nowych światów» («Європа починається на кухні, де жінки змішують смаки старих і нових світів») [10, с. 102].

Через твори сучасних письменників польська еміграційна література утвердилася як активний учасник європейського культурного діалогу.

Провідні теми – пам'ять, свобода, духовність, культурна мобільність – стали частиною спільного гуманістичного простору континенту. Польські письменники-емігранти не лише розповідали Європі про свій досвід, а й допомагали Європі зрозуміти саму себе через призму історичних і моральних уроків ХХ століття.

Отже, польська еміграційна література з часом еволюціонувала від ізоляції до інтеграції, від голосу вигнанців – до активного учасника європейського культурного простору. Її місія – поєднання Сходу і Заходу, збереження гуманістичних цінностей і передача морального досвіду вигнання наступним поколінням.

Польська література еміграції стала каталізатором європейського культурного діалогу, оскільки:

- вона сформувала позанаціональний тип письменника, який мислить універсальними гуманістичними категоріями;

- збагатила європейську культуру моральним та екзистенційним виміром, заснованим на досвіді вигнання і боротьби;

- виступила посередником між Сходом і Заходом Європи, поєднуючи польську історичну пам'ять з модерними ідеями свободи, відповідальності та культурної мобільності.

Міжкультурний аспект літератури:

- польські письменники постеміграційного покоління працюють у транскультурному контексті, де мова, стиль і тематика твору можуть поєднувати елементи різних культур;

- переклади, участь у міжнародних літературних фестивалях, співпраця з видавництвами інших країн сприяють інтернаціоналізації польської літератури.

О. Токарчук перекладена на понад 30 мов і активно присутня на міжнародній літературній сцені.

Твори А. Стасюка читають у різних європейських країнах завдяки поєднанню локальної Східноєвропейської тематики з універсальними мотивами подорожі та ідентичності.

Інтеграція еміграційної літератури в польський культурний канон. Після падіння комуністичного режиму (1989) еміграційні твори поступово інтегруються у основний літературний канон Польщі, отримуючи визнання не лише за кордоном, а й у самій країні.

Відбувається переосмислення досвіду вигнання, що дозволяє поєднати польську традицію з новими формами та темами: глобалізація, подорож, мультикультурність, гуманістичні цінності.

Література еміграції стає медіатором культурного діалогу, що сприяє збереженню польської ідентичності й водночас відкритості до світу.

Польська література еміграції демонструє приклад усвідомленого поєднання національного та європейського досвіду, де власна історія служить платформою для міжкультурного порозуміння.

Постеміграційні письменники створюють своєрідний «міжкультурний простір», у якому польська ідентичність зберігається без ізоляції, а літературні твори набувають універсального значення.

Така література формує нову концепцію глобальної польськості (*polskość globalna*), що дозволяє польській культурі бути присутньою у європейському та світовому культурному процесі [13, с. 457].

Польська еміграційна література постадаптаційного періоду демонструє, що література може бути інструментом культурного діалогу, де національна ідентичність зберігається через відкритість та інтеграцію у глобальний контекст. Вона підтверджує, що досвід вигнання не є лише трагедією, а й ресурсом для творчої мобільності, духовного збагачення та культурної взаємодії. Польська еміграційна література після періоду адаптації перетворилася з явища вигнання на динамічний культурний простір, у якому відбувається постійний діалог між минулим і сучасністю, національним і європейським, локальним і глобальним [13, с. 460].

Після періоду адаптації еміграційна література втратила риси вигнанства й перетворилася на транскультурну – відкриту до діалогу, багатомовності, обміну досвідом. У творах Е. Стахняк, А. Тушинської, О. Токарчук, А. Стасюка тема вигнання поступається місцем темам подорожі, пам'яті, кордонів і глобальної ідентичності. Письменники постеміграційного покоління представляють нову парадигму польської літератури, у якій еміграція перестає бути травмою, а стає ресурсом духовного збагачення та культурної мобільності. Їхні герої не шукають повернення, натомість утверджують ідею відкритого дому, що існує поза географічними межами. Твори «*Bieguni*» (О. Токарчук), «*Jadąc do Babadag*» (А. Стасюк), «*Rodzinna historia lekarza*» (А. Тушинська) демонструють, що мандрівка, пам'ять, ідентичність і внутрішня свобода стають головними категоріями сучасної еміграційної свідомості.

Польська еміграційна література інтегрувалася в європейський культурний діалог, зберігаючи при цьому власну етичну та духовну самобутність. Творчість Ч. Мілоша, Г. Герлінга-Грудзінського, В. Гомбровича, Є. Стемповського сформувала морально-філософський вимір європейського гуманізму, який осмислює вигнання як універсальний досвід людства. Через такі видання, як «Kultura» Є. Гедройця, польська література стала інтелектуальним мостом між Сходом і Заходом, сприяючи порозумінню між народами Європи у післявоєнний період.

Польська еміграційна література у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття еволюціонувала від втрати та ізоляції до відкритості й діалогу. Вона поєднує традиції романтичного вигнання з модерним гуманізмом, формуючи простір, де культурна пам'ять і свобода мислення набувають універсального значення.

Еміграція у польській літературі стала не лише історичним фактом, а естетичною та філософською категорією, що визначає нове розуміння дому, нації та людини у глобалізованому світі.

Польська література еміграції ХХІ століття є невід'ємною частиною європейського культурного простору – вона свідомо розмиває межі між «центром» і «периферією». Таким чином, сучасна польська еміграційна література – це не література втрати, а література нового культурного синтезу, у якій пам'ять минулого поєднується з відкритістю майбутньому.

ВИСНОВКИ

Польська література еміграції пройшла тривалий шлях – від болю вигнання та ностальгії за батьківщиною до усвідомленої присутності у глобальному світі. Письменники різних поколінь, від Ч. Мілоша й Г. Герлінга-Грудзінського до А. Тушинської та О. Токарчук, довели, що література може бути формою духовного дому, який існує поза географічними межами.

Еміграційна традиція, пройшовши етап адаптації, трансформувалася у феномен відкритої європейської культури, що зберігає польську ідентичність, водночас збагачуючи її новими сенсами.

Проведене дослідження дало змогу простежити еволюцію польської еміграційної літератури від періоду вигнання до часу повної адаптації й інтеграції в нове культурне середовище. Аналіз літературного процесу показав, що еміграція для польських письменників була не лише географічним переміщенням, а передусім духовним випробуванням, яке зумовило новий тип мислення, нову естетику й розуміння національної ідентичності.

Перший етап розвитку польської літератури еміграції сформувався під впливом історичних подій ХХ століття – війни, тоталітарних режимів і політичних репресій. Письменники, що були змушені залишити батьківщину, створили альтернативний культурний простір, де слово стало засобом опору, пам'яті й духовного самозбереження. Такі автори, як Ч. Мілош, Г. Герлінг-Грудзінський, В. Гомбрович, заклали підвалини нової моральної парадигми, у якій література виступала формою духовного дому та збереження польської культури поза її територіальними межами.

Велику роль у цьому процесі відіграли еміграційні видавництва та періодика – насамперед паризька «Kultura» та лондонські «Wiadomości», які стали осередками інтелектуального життя і забезпечили безперервність польського літературного процесу. Саме завдяки їм еміграційна література не

перетворилася на маргінальне явище, а залишилася важливою частиною європейського культурного контексту.

У другій половині ХХ століття відбувається поступовий зсув від теми вигнання до теми адаптації. Письменники починають осмислювати досвід еміграції не лише як втрату, а як можливість переосмислення себе у світі. Мотиви ностальгії, самотності й пошуку дому поєднуються з роздумами про відповідальність митця, міжкультурний діалог, моральну автономію особистості.

Еміграція стає простором духовної свободи, де народжується новий тип митця – людина між культурами, яка не втрачає національної ідентичності, але водночас відкривається іншим цінностям.

На межі ХХ-ХХІ століть польська еміграційна література переживає якісну трансформацію. Після періоду адаптації з'являється постеміграційне покоління, для якого вигнання вже не є трагедією, а радше умовою творчої мобільності. У творах А. Стасюка, Е. Стахняк, О. Токарчук, А. Тушинської помітне прагнення до розширення географічних і культурних горизонтів, до створення літератури відкритого простору, де ідентичність існує в русі.

Тема подорожі, пам'яті, змішаних культурних кодів стає центральною, а польська література інтегрується у загальноєвропейський літературний процес.

Формування нової ідентичності в літературі польських емігрантів після адаптаційного періоду відбувається через пошук внутрішнього дому, усвідомлення пам'яті як основи національної ідентичності та створення духовної батьківщини. Цей процес дозволяє письменникам інтегрувати досвід вигнання у власну творчість, формує нову естетику постеміграційної літератури та готує ґрунт для діалогу культур, характерного для наступного етапу розвитку польської літератури.

Постеміграційне покоління польських письменників демонструє, що досвід вигнання може стати ресурсом культурної мобільності та творчої

свободи. Література цього періоду поєднує польську традицію з глобальними культурними впливами, формуючи нову концепцію польської ідентичності, яка існує поза межами державної території і відповідає викликам сучасного культурного простору.

Польська еміграційна література постадаптаційного періоду демонструє, що література може бути інструментом культурного діалогу, де національна ідентичність зберігається через відкритість та інтеграцію у глобальний контекст. Вона підтверджує, що досвід вигнання не є лише трагедією, а й ресурсом для творчої мобільності, духовного збагачення та культурної взаємодії.

Польська література еміграції пройшла шлях від болю вигнання – через етап адаптації – до діалогу культур. Вона довела, що національна ідентичність може зберігатися не через замкненість, а через відкритість і взаєморозуміння.

Польська еміграційна література стала одним із ключових явищ у формуванні європейської культурної свідомості, засвідчивши, що поняття «батьківщина» може бути не лише географічним, а й духовним простором, створеним силою слова.

Таким чином, дослідження підкреслює, що еміграційна література Польщі є не лише історичним феноменом, а й сучасним явищем, яке впливає на формування національної ідентичності, культурну мобільність та інтеграцію у світовий культурний простір, та спонукає до подальшого наукового розкриття.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Астаф'єва О. Польська література ХХ століття: історико-естетичні тенденції розвитку. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 312 с.
2. Гнатюк О. Прощання з імперією: польські й українські культурні стратегії після 1989 року. Київ : Критика, 2019. 352 с.
3. Гром'як Р. Літературознавчий словник – довідник. Київ : ВЦ «Академія», 2002. 752 с.
4. Єльська А. Polska literatura emigracyjna po II wojnie światowej w kontekście europejskiej myśli humanitarnej. *Славістичні студії в сучасному філологічно-дидактичному просторі*. Хмельницький. С.
5. Єльська А. Strategie retoryczne i cechy stylistyczne publicystyki emigracyjnej w czasopiśmie «Kultura». *Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики*. Умань. С.
6. Єльська А. Toponimiczne motywy w twórczości Czesława Miłosza na tle doświadczenia emigracji. *Актуальні питання сучасної філології та журналістики*. Тернопіль. С.
7. Забужко О. Філософія української ідентичності та досвід Середньої Європи. Львів : Літопис, 2017. 280 с.
8. Костюк Г. Польська еміграційна література ХХ століття: проблематика вигнання і пам'яті. *Слово і Час*. 2021. № 3. С. 45–56.
9. Рудницька Н. Історичний досвід еміграції в літературі Центрально-Східної Європи. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 240 с.
10. Bator J. Piaskowa Góra. Warszawa : W.A.B., 2009. 543 s.
11. Bolecki W. Literatura polska na obczyźnie 1939–1989. Warszawa : Instytut Badań Literackich PAN, 2011. 428 s.
12. Bolecki W. Polska literatura emigracyjna XX wieku. Warszawa : Instytut Badań Literackich PAN, 2013. 402 s.

13. Burkot S. Literatura polska. 1939–2009. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe, PWN, 2010. 527 s.
14. Czapliński P. Resztki nowoczesności. Dwa studia o literaturze i życiu. Kraków : Universitas, 2011. 222 s.
15. Czapski J. Na nieludzkiej ziemi. Paryż: Instytut Literacki, 2000. 120 s.
16. Czerwińska M. Autobiograficzny trójkąt: świadectwo, wyznanie, wyzwanie. Kraków : Universitas, 2000. 268 s.
17. Danilewicz-Zielińska M. Szkice o literaturze emigracyjnej, Paryż, 2001. 140 s.
18. Dybciak K. Panorama literatury na Obczyźnie. Lublin, 2000. 190 s.
19. Filipowicz H. Polska literatura emigracyjna: próba teorii. *Teksty Drugie*. 2000, № 3 (51), S. 43–62.
20. Fiut A. Być (albo nie być). Środkowoeuropejczykiem. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2012. 240 s.
21. Franaszek A. Miłosz: biografia. Kraków : Znak, 2011. 960 s.
22. Garliński J. Literatura emigracyjna 1939–1989. Katowice : Wydawnictwo Śląsk, 2002. 260 s.
23. Giedroyc J. Autobiografia na cztery ręce. Warszawa : Czytelnik, 2004. 416 s.
24. Głowiński M. Powieść a rzeczywistość. Warszawa : PIW, 2015. 304 s.
25. Gombrowicz W. Dziennik. Paryż : Instytut Literacki, 2002. 200 s.
26. Gombrowicz W. Trans-Atlantyck. Paryż : Instytut Literacki, 2001. 180 s.
27. Grabowski Z. Polska literatura emigracyjna. *Archiwum Emigracji: studia, szkice, dokumenty*. 2009. № 1 (10), s. 13–20.
28. Habielski R. Życie społeczne i kulturalne emigracji. Warszawa : PWN, 2000. 150 s.
29. Herling-Grudziński G. Inny świat. Londyn : Instytut Literacki, 2001. 340 s.

30. Herling-Grudziński G. *Dziennik pisany nocą*. Paryż : Instytut Literacki, 2004. 528 s.
31. Jarniewicz J. *Migracyjność literatury polskiej. Teksty Drugie*, 2018. 160 s.
32. Jedlicki J. *Świat zwyrodniały. Lektury z historii idei i praktyki społecznej*. Warszawa : W.A.B., 2000. 312 s.
33. Kalembka S. *Wielka Emigracja. Polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831–1862*. Warszawa, 2001. 300 s.
34. Kałuża A. *Poetyka migracji w literaturze polskiej po 1989 roku. Teksty Drugie*, 2019. 220 s.
35. Kapuściński R. *Podróże z Herodotem*. Warszawa : Czytelnik, 2006. 272 s.
36. Kołodziejczyk D. *Transnational Polish Literature and Postcolonial Theory*. Warsaw, 2018. 250 s.
37. Kopciński J. *Wybudzanie. Dramat polski. Interpretacje*. Warszawa : IBL Instytut Badań Literackich PAN, 2018. 390 s.
38. Kornhauser J. *Poetyka emigracji: studia o literaturze polskiej XX wieku*. Kraków : Universitas, 2016. 312 s.
39. Kosmalska J. *Polish Migrant Literature in the UK and Ireland*. Łódź University Press, 2016. 200 s.
40. Kostetzky E., *Ukraińcy – literatura emigracyjna. Archiwum Emigracji: studia, szkice*. 2009. № 1 (10), S. 33–36.
41. Kowalska B. *Pamięć i wygnanie w literaturze polskiej XX wieku. Teksty Drugie*. 2018. № 4. S. 89–104.
42. Kuryluk E. *Frascati. Apoteoza kobiecości*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2009. 384 s.
43. Ligeża W. *Literatura emigracyjna i historia literatury. Teksty Drugie*. 2000. № 1. S. 104–109.
44. Mickiewicz A. *Pan Tadeusz*. Wydawnictwo GREG, 2017. 376 s.

45. Miłosz Cz. Rok myśliwego. Paryż : Instytut Literacki, 2009. 250 s.
46. Miłosz Cz. Ziemia Ulro. Paryż : Instytut Literacki, 2007. 312 s.
47. Miłosz Cz. Zniewolony umysł. Paryż : Instytut Literacki, 2003. 178 s.
48. Miłosz Cz. Rodzinna Europa. Paryż : Instytut Literacki, 2009. 247 s.
49. Nowak A. Polska emigracja literacka 1939–1990. Kraków : Universitas, 2003. 150 s.
50. Nycz R. Kultura jako czasownik: szkice o współczesnej humanistyce. Warszawa : IBL PAN, 2017. 280 s.
51. Nycz R. Poetyka doświadczenia. Teoria – nowoczesność – literatura. Warszawa : IBL PAN, 2012. 356 s.
52. Pilch J. Pod Mocnym Aniołem. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2000. 240 s.
53. Rabizo-Birek M. Tygodnik Literacki. Pisma kulturalne w Polsce po 1989 roku. Leksykon. Katowice, 2009, S. 316.
54. Rudnicki J. Trzy razy tak! Warszawa : W.A.B., 2014. 276 s.
55. Rybicka E. Geopoetyka: przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich. Kraków : Universitas, 2014. 316 s.
56. Sławiński J. Literatura polska w kontekście europejskim. Warszawa : PWN, 2002. 398 s.
57. Stachniak E. Dysonans. Toronto : Doubleday, 2009. 328 s.
58. Stachniak E. The Winter Palace. Toronto : Doubleday Canada, 2012. 330 s.
59. Stachniak E. The Winter Palace: A Novel of Catherine the Great. Toronto : Doubleday Canada, 2012. 444 p.
60. Stasiuk A. Fado. Wołowiec : Wydawnictwo Czarne, 2006. 224 s.
61. Stasiuk A. Jadąc do Babadag. Wołowiec : Wydawnictwo Czarne, 2004. 268 s.
62. Stefanyk W. Utwory wybrane, tłum. I. Bajkowska, R. Czekańska-Heymanowa, K. Marska, A. Rotecka. Czytelnik. Kraków, 2001. 300 s.

63. Stempowski J. Eseje dla Kassandry. Paryż : Instytut Literacki, 2001. 240 s.
64. Taborska H. Pisarze bez ojczyzny. Emigracja polska po 1939 roku. Londyn : Polska Fundacja Kulturalna, 2009. 352 s.
65. Tokarczuk O. Bieguni. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2007. 416 s.
66. Tokarczuk O. Księgi Jakubowe. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2014. 250 s.
67. Tulli M. W czerwieni. Warszawa : W.A.B., 2008. 188 s.
68. Tuszyńska A. Narzeczona Schulza. Kraków : Znak, 2015. 384 s.
69. Tuszyńska A. Rodzinna historia lęku. Warszawa : Wydawnictwo Literackie, 2005. 395 s.
70. Woroszyński W. Emigracja i kultura. Londyn : Aneks, 2007. 200 s.
71. Zagajewski A. Obrona żarliwości. Kraków : Znak, 2002. 240 s.
72. Zajas K. Miłosz i filozofia. Kraków : Znak. 184 s.
73. Zaleski M. Zamiast. O twórczości Czesława Miłosza. 2 wyd. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. 308 s.
74. Zawada A. Miłosz. Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2006. 124 s.
75. Żeromski S. Przedwiośnie. Warszawa : W.A.B., 2001. 230 s.
76. Zieliński J. Leksykon polskiej literatury emigracyjnej. Lublin, 2000. 150 s.
77. Zakłęcie – interpretacja URL: https://poezja.org/wz/interpretacja/3090/Zaklecie#Zaklecie_analiza_utworu (дата звернення: 02.12.2025).
78. Ojczyzna jako topos i marzenie w twórczości M. Rodziewiczówny, Cz. Miłosza i T. Konwickiego URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/6027/1/M_Pietrzak_Ojczyz

[na jako topos i marzenie w tworczości M Rodziewiczówny Cz Miłosza i%2 0T Konwickiego.pdf](#) (дата звернення: 02.10.2025).

79. O postawie, poezji, języku Czesława Miłosza URL: <https://lekcjapolskiego.pl/interpretacje/o-postawie-poezji-jezyku-czeslaw-milosza/> (дата звернення: 20.11.2025)

80. Działacze kultury: pisarka Ewa Stachniak URL: <https://iwroclaw.com/pl/eternal-dzialacze-kultury-pisarka-ewa-stachniak> (дата звернення: 15.10.2025)

81. Andrzej Stasiuk URL: <https://culture.pl/pl/tworca/andrzej-stasiuk> (дата звернення: 16.10.2025)